

Universitat de les
Illes Balears

Facultat d'Educació

Memòria del Treball de Fi de Grau

Reforç de l'expressió creativa en infants d'educació primària. Una proposta didàctica de la mà d'Yves Klein.

Laura Loshuertos Esteva

Grau d'Educació Primària

Any acadèmic 2021-22

DNI de l'alumna: 41623395L

Treball tutelat per Pere Capellà Simó

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques: Didàctica de l'expressió plàstica.

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació

Autor		Tutor	
Sí	No	Sí	No
X			

Resum

En la majoria dels infants, entorn els nou anys, apareix una crisi creativa causada per la insatisfacció que els provoquen les seves creacions artístiques. Durant aquesta etapa, l'alumnat comença a inclinar-se envers el realisme visual, però no disposa de les estratègies necessàries per assolir-lo espontàniament. De la mateixa manera, en aquesta edat es comença a construir la personalitat social de l'infant, que s'inicia en la seva presentació envers els iguals. Per aquesta raó, l'àmbit de l'educació formal ha de proporcionar-los, o bé solucions que permetin arribar als estàndards del realisme visual establerts per la cultura que els envolta, o bé alternatives que els donin l'oportunitat d'endinsar-se en l'autoconeixement a través de tècniques relacionades amb l'abstracció. Així doncs, es pren com a referència l'obra d'Yves Klein per dissenyar una proposta didàctica dirigida a l'alumnat de quart de primària (entre els 9 i 10 anys). Aquesta té l'objectiu principal de demostrar als infants la possibilitat de crear a partir de l'abstracció, valorant altres formes d'art més enllà del realisme visual. La proposta educativa presentada explora la trajectòria artística de Klein, relacionant-la amb la trajectòria artística i evolutiva pròpia de la infantesa.

Paraules clau: Yves Klein, Didàctica de l'expressió artística, Educació primària, Etapa de crisi creativa.

Abstract:

Most children aged about nine go through a creative crisis triggered by the dissatisfaction their artistic creations cause them. At that stage, pupils begin to lean towards visual realism but do not have the strategies to achieve it spontaneously. In the same way, the social personality of children begins its construction at this stage, and they start to present themselves to others. For this reason, formal education must provide them with either solutions that allow them to reach the standards of visual realism established by the surrounding culture, or alternatives that permit them to learn about themselves through abstract techniques. Therefore, the work of Yves Klein is taken as a reference to design a lesson plan aimed at fourth-grade students (between 9 and 10 years old). Its main aim is to show children the possibility of creating from abstraction, valuing other art forms beyond visual realism. The presented didactic proposal explores Klein's artistic trajectory, relating it to the child's artistic and developmental trajectory itself.

Key Words: Yves Klein, Didactics of artistic expression, Primary Education, Creative crisis stage.

ÍNDEX

1. Introducció	6
1.1. Intencionalitat	7
1.2. Fonts i mètodes	8
1.3. Estructura dels continguts	9
2. Yves Klein i la infantesa	9
2.1. La preadolescència, una etapa crítica per a l'expressió	9
2.1.1. <i>Etapas del dibuix infantil</i>	10
2.1.2. <i>La crisi creativa dels 9 anys</i>	12
2.2. Yves Klein, artista-guia	14
2.2.1. <i>Biografia</i>	15
2.2.2. <i>Trajectòria artística</i>	15
2.2.3. <i>El llegat d'Yves Klein a l'àmbit educatiu</i>	20
3. Proposta didàctica: Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein	26
3.1. Presentació	26
3.2. Objectius i competències	27
3.3. Orientacions didàctiques	28
3.4. Temporització	29
3.5. Desenvolupament del programa	29
3.5.1. <i>Sessió 1. El joc de pintar</i>	30
3.5.2. <i>Sessió 2. Qui fou Klein?</i>	32
3.5.3. <i>Sessió 3. Qui soc jo?</i>	34
3.5.4. <i>Sessió 4. M'expresso</i>	36
3.5.5. <i>Sessió 5. Antropometries</i>	38
3.5.6. <i>Sessió 6. Cosmogonies</i>	40
3.5.7. <i>Sessió 7. Exposem i valorem les nostres creacions</i>	43
3.6. Avaluació	45
4. Conclusions	48
5. Llistat de referències	50
5.1. Bibliografia	50
5.2. Webgrafia	51
5.3. Llistat d'obres	52
5.4. Crèdits fotogràfics	53
6. Annexos	54
6.1. Annex 1. Gargots bàsics universals	54
6.2. Annex 2. Expression de l'univers de la couleur mine orange	55

6.3. Annex 3. El mitjà com a obra d'art en l'època blava	56
6.4. Annex 4. Le vide - Galeria Iris Clert	57
6.5. Annex 5. La forêt d'éponges et les bas-reliefs monochromes	58
6.6. Annex 6. Antropometries	59
6.7. Annex 7. Monoroses i monodaurats	60
6.7. Annex 8. Cosmogonies	61
6.8. Annex 8. Pintures de foc	62
6.9. Annex 9. Retrats en relleu	63
6.10. Annex 10. Presentació - Qui fou Yves Klein?	64
6.11. Annex 11. Fitxa - Qui soc jo, segons els meus companys?	64
6.12. Annex 12. Qüestionari - Qui soc jo?	64
6.13. Annex 13. Traducció: "Yves Klein Les Anthropométries live"	64
6.14. Annex 14. Presentació - Antropometries	65
6.15. Annex 15. Qüestionari d'autoavaluació - Què he après amb Klein?	65

1. INTRODUCCIÓ

Els inicis de la preadolescència són complicats per a qualsevol infant, així com ho és l'adolescència en si mateixa. A partir dels nou anys, comencen a endinsar-se en un món cada cop més proper a la realitat, en què es defineixen com a individus que formen part d'una societat complexa. A més a més, es tracta d'un moment en què el sentit de pertinença al grup s'accentua, cosa que es reflecteix en l'expressió plàstica. Fins aleshores, els infants han fet produccions sense considerar la percepció de l'entorn amb relació a aquell producte; en canvi, a partir dels nou o deu anys, les opinions dels iguals i de les persones properes esdevenen cada cop més importants. A més a més, es tracta d'una fase en què es deixa enrere l'art com a expressió i es comença a entendre com a eina per representar allò que els envolta. Per aquesta raó, es decanten cap a una representació tan fidel com sigui possible de la realitat. En fer-ho, s'adonen que no són capaços d'assolir espontàniament el realisme que anhelaven, de manera que es frustren, pateixen un estancament i, si no reben la formació necessària per aconseguir el realisme visual, abandonen la creació artística. Això tindrà com a conseqüència infants que, en esdevenir adults, rebutjaran la producció d'art i, a la vegada, tindran una autoconcepció força negativa amb relació a aquesta forma d'expressió.

Partint d'aquest pretext, el cos principal del present document és una proposta didàctica que té com a objectiu demostrar a l'alumnat de quart de primària, el qual es troba als inicis d'una important crisi creativa, que hi ha altres formes d'art igualment vàlides que van més enllà del realisme visual. Per aconseguir-ho, prenem Yves Klein com a artista-guia, qui ajudarà als nens i nenes que entren a l'adolescència a entendre la importància de conèixer-se a un mateix i acceptar allò que els diferencia de la resta. De la mateixa manera, s'explorarà l'art abstracte a partir del Nou Realisme (*Nouveau Réalisme*) que encapçalà l'artista, el qual dona l'oportunitat als infants d'entendre que l'expressió artística és infinita i depèn d'un mateix i l'enfocament que li vulgui atorgar. En aquest sentit, en lloc d'ensenyar a l'infant a representar la realitat a través del realisme propi del Renaixement, es pretén donar una alternativa, partint de la trajectòria de Klein, per explorar-se a ells mateixos i les seves inquietuds creatives.

En resum, les principals obres d'Yves Klein serviran per donar forma a una proposta didàctica que parteix de la crisi creativa dels infants d'entre nou i deu anys. Per fer-ho, es demanarà que l'alumnat faci un viatge diacrònic en el seu interior, tot recordant com

començaren a dibuixar: l'etapa del gargot ens servirà com a pretext per retornar la il·lusió de dibuixar i crear als infants, procés que Betty Edwards qualifica de màgic (2011, pp. 29-37). Retornar la màgia que evoca l'art serà un dels objectius principals del projecte presentat, el qual neix després d'observar que a les aules d'educació primària els infants perceben les sessions d'educació artística com un moment terrorífic per a la seva presentació envers els iguals. El procés artístic no hauria d'acompanyar el desencís dels infants, que senten que allò que estan creant és lleig o menyspreable. El producte d'aquesta insatisfacció i frustració és l'estancament de la producció artística, fet que en cap cas hauria de ser el resultat de la tasca docent en aquesta etapa educativa.

1.1. INTENCIONALITAT

Com anticipàvem en l'apartat anterior, la realització del present document pretén donar resposta a la crisi creativa que s'origina entre els nou i deu anys en l'alumnat de primària. Així doncs, la intenció principal d'aquest projecte és, partint dels coneixements apresos durant el Grau d'Educació Primària, dissenyar una proposta didàctica engrescadora englobada dins l'àrea d'educació artística que permeti l'alumnat salvar l'estancament que comporta aquesta crisi. A més a més, prenent Yves Klein com a referent artístic, proporcionem a l'alumnat alternatives al realisme visual (el qual necessita una formació específica per assolir-se) mitjançant l'abstracció. De la mateixa manera, aquest artista els ofereix l'oportunitat de retornar a les primeres etapes artístiques de la infantesa per explorar-se a ells mateixos i l'art amb què millor s'identifiquen. Per aconseguir aquests propòsits, es fa necessari elaborar un marc teòric que abordi dos estats de la qüestió: d'una banda, cal analitzar i comprendre la crisi creativa dels nou anys des del punt de vista de diferents experts; d'altra banda, caldrà explorar la figura d'Yves Klein i la seva repercussió dins l'escola primària; dos aspectes claus per al desenvolupament del projecte proposat.

D'aquesta manera, a continuació es presenten els objectius del Treball de Final de Grau:

- ▶ Explorar la trajectòria artística d'Yves Klein i les seves possibilitats dins l'àmbit de l'educació primària.
- ▶ Aprofundir en la crisi creativa dels 9 anys, comprenent les bases teòriques i aplicant les recomanacions dels experts sobre la temàtica.

- ▶ Dissenyar una proposta didàctica que parteixi de la figura d'Yves Klein per abordar la crisi creativa dels 9 anys.
- ▶ Proporcionar a l'alumnat alternatives al realisme visual a partir de l'abstracció.
- ▶ Permetre a l'alumnat retornar a les primeres etapes artístiques per tal de potenciar la seva creativitat.

1.2. FONTS I MÈTODES

Per dur a terme la proposta didàctica i englobar-la dins el marc teòric adient, s'han pres com a referència un seguit d'obres clau. Aquestes permetran, d'una banda, explicar des d'un punt de vista científic i amb evidències empíriques la crisi creativa pròpia dels nou anys i, d'altra banda, explorar Yves Klein, la seva trajectòria i les seves obres més importants, així com les influències que aquest artista ha tingut dins el món de l'educació i, més concretament, de l'etapa de primària.

Les obres preses com a referència són: *Nuevo aprender a dibujar con el lado derecho del cerebro*, de Betty Edwards (2011) i *Yves Klein*, de Stich (1994), dos llibres que es corresponen amb les dues línies de recerca que permetran dotar de cos teòric el present document. De tota manera, també es fa ús d'altres recursos bibliogràfics per donar suport a aquestes dues obres, així com es tenen en consideració diferents autors relacionats amb ambdues temàtiques. Prenem com a base Klein per explorar T. Orrico o la companyia Draw to Perform, així com les influències del seu art en l'educació primària amb Segni Mossi. Igualment, relacionat amb la crisi creativa de què parla Edwards, analitzem les teories d'A. Stern, V. Lowenfeld o G. Waisburd.

Pel que fa a la metodologia emprada per a la recerca d'informació, s'han usat repositoris en línia com Ebsco, Dialnet i Jstor, així com el «Servei de Biblioteca i Documentació» de la Universitat de les Illes Balears i l'arxiu bibliogràfic de les Illes Balears. Gràcies a aquests recursos, s'han aconseguit obres en diferents formats, com arxius audiovisuals, articles de revista i llibres, tots ells relacionats amb les temàtiques objecte d'estudi, aconseguint així una recerca fonamentada en diferents evidències.

1.3. ESTRUCTURA DELS CONTINGUTS

El present Treball de Final de Grau s'estructura en quatre grans blocs de continguts: la introducció, el marc teòric «Yves Klein i la Infantesa», la proposta didàctica «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein» i, finalment, les conclusions, seguides de les referències bibliogràfiques i els annexos. El present apartat constitueix la primera part del projecte. A continuació, s'exposen els continguts teòrics presos com a fonament per al disseny de la proposta didàctica a la secció amb títol «Yves Klein i la infantesa». En aquesta, es tracten, per una banda, la crisi creativa que es dona en la majoria d'infants d'entre nou i deu anys i, per altra banda, la trajectòria artística de Klein, així com el seu llegat dins l'escola primària. El tercer apartat està dirigit a la proposta didàctica en si mateixa, «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein», on es formulen un seguit de set sessions que permeten l'alumnat viatjar als principis de la seva vida artística a través de les obres més importants de Klein. L'objectiu és retornar-los l'afany per l'art i demostrar-los camins alternatius al realisme visual. Finalment, es fa un recull de les conclusions a les quals s'han arribat amb la realització del treball. Les dues últimes seccions es destinen a la bibliografia i als annexos, on es trobaran algunes de les obres de Klein i els diferents recursos necessaris per poder desenvolupar la proposta didàctica.

2. YVES KLEIN I LA INFANTESA

El segon apartat d'aquest projecte inclou l'estat de la qüestió. D'una banda, s'aborda la crisi en l'art pròpia dels inicis de l'adolescència i, d'altra banda, s'explora Yves Klein com a artista pres com a referència per a la proposta didàctica. Ambdós vessants protagonitzen el marc teòric que configura la proposta «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein».

2.1. LA PREADOLESCÈNCIA, UNA ETAPA CRÍTICA PER A L'EXPRESSIÓ

A continuació, es posa de manifest la raó de ser de la proposta didàctica objecte del present Treball de Final de Grau. Després de detectar un estancament en l'art dels infants a l'edat, d'aproximadament, nou anys, resulta necessari dissenyar una proposta didàctica que tracti d'evitar aquest fenomen. Per això, en aquest apartat es presenten de forma resumida les etapes del dibuix infantil. Després, ens endinsarem en la crisi

creativa dels nou anys gràcies a autores com Betty Edwards, Viktor Lowenfeld, Galia Sefchovich o Gilda Waisburd, entre altres, les quals ens ajudaran a comprendre millor perquè es produeix l'esmentat estancament.

2.1.1. ETAPES DEL DIBUIX INFANTIL

Abans d'entrar en matèria sobre l'estat de la qüestió que ens ocupa en aquest apartat - la crisi creativa dels nou anys -, resulta interessant fer un breu incís en les diferents etapes del dibuix infantil. Prenent com a obra fonamental el llibre *Creative and mental growth* escrit per Viktor Lowenfeld l'any 1947, les etapes del dibuix infantil es presenten de la següent manera:

1. Etapa del gargot (1 - 4 anys)

L'etapa del gargot es comprèn entre l'any - any i mig, aproximadament, i els quatre anys i esdevé el primer contacte de l'infant amb el dibuix. En aquest moment, els nens i nenes comencen a desenvolupar habilitats visuals i motrius. De fet, utilitzen qualsevol eina que tenen a l'abast per convertir els moviments invisibles del seu cos en quelcom manifest, palpable, explícit (Arnheim, 2013). Lowenfeld i Brittain (1980) divideixen aquesta etapa en tres subetapes:

- a. Gargot incontrolat: coincidint amb el desenvolupament de la locomoció, apareixen els primers gargots incontrolats, que són traços impulsius en diferents direccions. Gràcies a aquests primers gargots, els infants troben en el dibuix un mitjà d'expressió.
- b. Gargot controlat: apareix quan l'infant descobreix una correspondència entre el moviment que fa amb el cos i el rastre visible que apareix en la superfície. En aquesta subetapa els traços són més llargs i repetitius.
- c. Gargot amb nom: en el moment que el nen observa les seves creacions i és capaç de relacionar-les amb la realitat, ha assolit la tercera subetapa. En aquest moment, s'atorga un significat als traços realitzats i, com a conseqüència, se'ls concedeix un nom, procés que demostra el desenvolupament del pensament imaginatiu. Assolida aquesta etapa, els infants comencen a produir unitats gràfiques separades, apareixent així els gargots bàsics universals, presentats per Kellogg l'any 1987 [vegeu *Annex 1. Gargots bàsics universals*].

2. Etapa pre-esquemàtica (4 - 7 anys)

La segona etapa es caracteritza per l'abandonament del moviment inconscient de tot el cos per expressar-se. En canvi, l'infant se centra en la imatge que està representant, creant les primeres formes figuratives de forma conscient. Aquesta etapa es caracteritza per l'experimentació de l'infant amb els gargots que sí que sap fer (gargots bàsics universals), combinant-los per fer noves creacions que siguin més semblants al món que l'envolta.

3. Etapa esquemàtica (7 - 9 anys)

Durant la tercera etapa del dibuix infantil, el nen estableix un seguit de figures que usará com a patrons o esquemes per a qualsevol creació. És per això que a partir dels set o vuit anys i fins als nou, aproximadament, l'infant acostuma a dibuixar les figures populars (casa, arbre, humans) sempre de la mateixa manera; troba una forma de representar la realitat i la repeteix perquè li funciona. En aquest moment, es posaran de manifest les “configuracions gràfiques innates” (Wilson i Wilson, 1982), les quals afectaran la representació de l'espai, l'ús del color o la resolució de figures, entre altres.

4. Edat de la colla (9 - 12 anys)

Luquet (1981) anomenà aquesta etapa com l'etapa del “realisme visual”, ja que és un moment en què els infants comencen a tenir el desig de representar la realitat que els envolta tal com és, deixant enrere la necessitat d'expressar-se a través del dibuix. La voluntat de copiar l'entorn sol estar molt influenciada per les convencions socials, les quals, en el cas d'occident, estan força enfocades envers l'art clàssic i renaixentista. Aquest moment serà crític pel desenvolupament artístic de l'infant, ja que per aconseguir el realisme visual, necessitarà dur a terme un procés d'ensenyament -aprenentatge formal. Sense la formació pertinent, l'infant se sentirà frustrat i, com a conseqüència, abandonarà el dibuix.

La proposta didàctica objecte del present TFG s'emmarca dins aquesta etapa. De tota manera, cal destacar que Lowenfeld i Brittain (1980) proposen dues etapes addicionals amb els títols «Etapa pseudo-naturalista» i «Etapa de decisió». Ambdues es troben emmarcades dins l'etapa d'Educació Secundària Obligatòria i, per tant, no escauen en la present exposició.

2.1.2. LA CRISI CREATIVA DELS 9 ANYS

L'edat de la colla, que s'inicia, aproximadament, als nou anys, és el començament d'una complicada cursa fins a l'adulthood. Durant la preadolescència, els ja-no-tant-infants comencen a adonar-se de les complexitats del món que els envolta. A aquesta edat, la major part dels nens i nenes reaccionen a l'art que tantes hores d'entreteniment els havia proporcionat, rebel·lant-s'hi; però, per què ocorre això? La realitat és que a partir dels nou anys, els infants s'inicien en la seva presentació a la societat i, especialment, envers els iguals. Segons Lowenfeld i Brittain (1980) i Edwards (2011), aquest fet té com a conseqüència l'anhel d'un realisme renaixentista en els seus dibuixos: ja no volen dibuixar com un nen, ara volen representar la realitat tal com la veuen, tal com la viuen. Luquet (1981) etiqueta aquest vessant del realisme amb el nom de "realisme visual" i exposa la seva influència per la remarcable importància que s'ha atorgat des d'occident a l'art clàssic, el qual comporta un registre complex que requereix alfabetització gràfica. Sefchovich i Waisburd (1985, p. 41) denominen aquesta crisi com la "crisi en l'art" i l'expliquen com una aparent falta d'interès en el dibuix causada per dos aspectes que ja apuntava Edwards en la primera edició de la seva obra *Drawing on the right side of your brain* (1979). D'una banda, l'infant es topa amb la necessitat de deixar enrere l'experimentació amb diferents formes d'expressió i donar pas a la representació del món que coneix: el nen o nena vol créixer i demostrar-ho a través dels seus dibuixos, copiant el que l'envolta a través de maldestres tècniques de clarobscur o intentant representar els objectes amb perspectiva. D'altra banda, la frustració que li genera no ser capaç de copiar exactament la realitat com la percep es veu agreujada pels rígids patrons culturals. Quan l'infant preadolescent es troba amb aquestes dues problemàtiques i se sent incapaç de resoldre-les per ell mateix, abandona la voluntat d'expressar-se per mitjà de l'art.

La frustració que es produeix durant aquesta etapa se sol accentuar en aquells infants que no se senten compresos pels seus referents adults. L'any 1973, V. Lowenfeld ja exposava que, per aconseguir que l'infant s'iniciï en el seu procés creatiu, és necessària la no-interferència per part de l'adult, el qual ha de respectar la naturalitat d'expressió del nen o nena. Per contra, detecta que aquells infants que s'estanquen en el procés creatiu han estat influenciats d'alguna manera pels adults, que han interferit ja sigui amb crítiques negatives, qualificacions equivocades o comparacions amb altres dibuixos que

fomentaven la competitivitat (Lowenfeld, 1980). En aquest sentit, de segur que el lector ha sentit alguna vegada frases semblants a les següents quan es tracta de comentar el dibuix que un nen mostra a l'adult amb il·lusió: “això que has pintat no s'assembla a una taula”, “això és una balena, oi? [quan el nen havia pintat un camió]” o “m'agrada molt aquest dibuix, però mira el de na Maria: veus com ha dibuixat els arbres?”. Aquests tipus d'aportacions, a part de disminuir l'autoestima dels infants, coarten el seu procés creatiu, limitant-los les possibilitats d'expressió i comunicació amb l'entorn (Sefchovich i Waisburd, 1985, p. 42).

Seguint les idees exposades en el paràgraf anterior, Arno Stern (2020, pp. 31-39) té una visió molt clara envers la intervenció o absència d'aquesta per part de l'adult. Segons l'autor, la interferència de l'adult en les creacions de l'infant genera un biaix en la capacitat creadora d'aquest, predisposant-lo a representar en lloc d'expressar. En aquest sentit, Stern distingeix entre el traç-expressió i el traç-comunicació, sent el primer aquell que sorgeix de forma natural i espontània, mentre que el segon esdevé una imposició provinent del món dels adults (p. 19). Així doncs, s'entén que el nen dibuixa per a ell mateix i, per tant, no hi ha dibuixos ben fets o mal fets, sinó que es tracta d'un joc sense restriccions que genera plaer. Si el mestre o familiar intervé de forma activa en allò que està generant l'infant amb comentaris, siguin positius o negatius, està pertorbant el joc que és dibuixar, demanant-li que satisfaci les expectatives de l'adultesa. Dit d'una altra manera, predisposem a l'infant perquè faci dibuixos per als altres, perquè siguin contemplats per algú i, consegüentment, qualificats de bonics (Stern, 2020, pp. 31-39). En la present proposta es tractarà de deixar l'alumnat desenvolupar el traç-expressió, en lloc de fer-lo tendir envers el traç-comunicació.

De tota manera, cal tenir en compte que la crisi en l'art sol venir acompanyada, en la majoria de casos, de la demanda d'ajuda al docent encarregat de l'àrea d'educació artística o a qualsevol adult de l'entorn que l'infant pren com a referent artístic. En canvi, no podem oblidar que tots els adults hem estat també infants i, per tant, ens hem trobat en la mateixa situació que els nostres alumnes: frustrats en l'intent de representar allò que veiem en un full blanc. Aquest fet s'explica perquè no superarem la crisi creativa a l'inici de l'adolescència i, en conseqüència, continuem dibuixant com quan érem nens (Edwards, 2011, p. 96). Com a resultat, perpetuem la frustració de l'alumnat, ja que no tenim les eines per exposar-los estratègies funcionals per aconseguir el desitjat realisme visual. Com a resposta al sentiment de fracàs dels alumnes, els docents tendim

a desviar-nos cap a propostes de treballs manuals. D'aquesta manera, deixem enrere el dibuix, el qual no avançarà en el nostre alumnat i quedarà estancat als nou o deu anys, just com ens va ocórrer a nosaltres a aquesta edat.

Per contra, els estudiosos proposen que, per abordar aquesta crisi, cal alfabetitzar gràficament l'alumnat. De fet, per poder dibuixar de forma versemblant el món que l'envolta, l'alumnat haurà d'aprendre a observar-lo detingudament, amb delicadesa i a través de processos mentals difícils d'assolir, en què es demana al cervell que obli la forma predeterminada dels objectes que ens envolten per processar la forma real que tenen quan se situen en l'espai. Betty Edwards (2011) denomina aquest procés "modalitat mental del dibuix" i és clau per a la representació fidel de la realitat (pp. 95-113). Per poder aconseguir aquest objectiu, els infants necessiten una formació específica, ja que pocs són capaços d'assolir el nivell de realisme visual desitjat de manera espontània (Wilson, Hurwitz i Wilson, 2004). Segons Díaz (1986, pp. 46-59), quan l'adult es troba amb un infant frustrat per la seva incapacitat de representar la realitat tal com voldria, pot proposar dos camins: la primera opció és ensenyar-li estratègies i tècniques per fer-ho; la segona és demostrar-li que el realisme visual no és l'única alternativa quan ens disposem a iniciar una nova creació artística.

Com diu Díaz (1986), el fet que l'evolució del dibuix infantil culmini en el realisme visual no vol dir que totes les propostes didàctiques de l'àrea d'expressió artística hagin de dirigir-se en aquesta direcció. La formació estètica va més enllà del realisme i, si volem potenciar la creativitat en tots els infants i així perseguir la inclusivitat, es fa necessari ampliar el nostre espectre (pp. 46-59). Així doncs, la present proposta didàctica pren aquesta idea com a punt de partida: no es pretén limitar l'educació de l'infant a l'aprenentatge dels aspectes tècnics de l'art, sinó més bé transmetre-li la importància de l'autoconeixement i la introspecció com a base per a la creació d'obres significatives.

2.2. YVES KLEIN, ARTISTA-GUIA

Un cop exposades les etapes del dibuix infantil i havent explorat la crisi creativa que es dona en els nens i nenes a partir dels nou anys, és el moment d'endinsar-nos en l'artista que guiarà la proposta didàctica «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein».

2.2.1. BIOGRAFIA

L'artista pres com a referència per al desenvolupament de la proposta didàctica és Yves Klein, nascut a Niça l'any 1928 i finat a París trenta-dos anys després per causa d'un infart. Encara que no rebé mai formació artística, descendia d'una família de pintors, fet que li permeté comprendre a una edat ben primerenca la importància de l'expressió de les idees a través del color (Wainwright, 2021). A diferència d'altres artistes autodidactes, Klein pogué començar la seva carrera dins l'expressió gràcies a la seva mare i la seva tia, Rose i Marie Raymond, respectivament, les quals suposaren un suport moral i econòmic durant els inicis de la seva carrera. A més a més, Marie Raymond l'exposà des de ben petit a l'ambient artístic, donat que organitzava trobades de diferents personatges de la faràndula francesa (Klein, s.d.).

La primera vocació de Klein fou el judo, esport que, gràcies a la combinació d'experiències físiques i sensorials, li permetia endinsar-se en un pla espiritual (Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, 1995). Més tard, l'any 1949, marxà a Anglaterra, on començà la seva breu trajectòria artística. Curiosament, no fou fins als vint anys, aproximadament, que Klein es decantà per la pintura, donat que aquesta havia estat la causa que, durant llargs períodes de la seva infantesa, visqués allunyat dels seus pares (McEvelley, 1994). En el transcurs de la seva primera etapa com a judoka i artista, Klein viatjà a Londres, Dublin, Madrid i, més tard, al Japó, país on se centrà quasi exclusivament en l'esport que practicava (Klein, s.d.).

2.2.2. TRAJECTÒRIA ARTÍSTICA

La trajectòria artística d'Yves Klein tingué una durada de només vuit anys, iniciant-se oficialment el 1954 i culminant el 1962 amb la seva mort. Això no obstant, la primera obra de Klein troba el seu origen l'any 1953, quan dissenya l'esbós d'una pel·lícula on pretenia generar figures abstractes inspirades en moviments del judo (Weitemeier, 2001). En canvi, l'inici oficial del seu camí com a artista data de 1954, quan torna d'Àsia i comença la seva estada a Madrid. Durant aquest any, Klein publica dues col·leccions de Monocroms: «Yves Peintures» i «Haguenaault Paintings», les quals constitueixen la primera aparició pública de l'artista (Klein, s.d.). Orgullós de les seves creacions monocromàtiques, Klein proposa als organitzadors del *Salon des Nouvelles Réalités* exposar la seva obra «Expression du monde de la couleur mine orange», la qual

és rebutjada [vegeu *Annex 2*]. De fet, com explica Weitemeier (2001), els membres seleccionadors d'aquesta sala d'exposicions recomanaren Klein afegir algun detall d'un altre color perquè l'obra guanyés significat. L'artista, convençut de la seva creació, declinaria aquesta idea, ja que pensava que el color pur representava quelcom en si mateix.

El febrer de 1956 esdevindria una data clau per l'explosió de Klein en el món de l'art, car exposà «Yves: Propositions Monochromes» i entrà en el punt de mira dels crítics d'art francesos. Donant importància als pigments purs en si mateixos, lliures de la corrupció d'altres pigments que poguessin disminuir la seva brillantor, Yves Klein va iniciar una recerca experimental per trobar la “fórmula perfecta” que provocaria l'atenció de qualsevol espectador en la seva obra (Weitemeier, 2001, p. 15). En aquest sentit, el nostre artista-guia volia que els seus llenços intensos desencadenessin la sensibilitat emocional de qui els observava, però calia descobrir una fórmula per mesclar els pigments que li permetés assolir aquest objectiu. Tenint en compte aquest afany per la puresa cromàtica, es pot advertir que Klein entenia el color com una substància amb significat i sentit per si mateix. El mateix any de l'esmentada l'exposició, finalment aconseguí “la més perfecta expressió del blau” i començà la seva època blava, patentant el color blau ultramarí amb el nom International Blue Klein, d'ara endavant, IKB (López, 2014).

Al llarg de l'Època Blava, Klein experimentà amb diverses tècniques que li permetien endinsar-se en l'autoconeixement a la vegada que generava quelcom provocador de sentiments en l'espectador. Segons Stich (1994), Klein buscava la uniformitat visual per generar un ambient poètic a través de les pintures monocromàtiques disposades ordenadament en l'espai. El mateix any, l'artista que protagonitza l'estat de la qüestió descobrí la possibilitat d'emprar alguns dels seus estris per pintar, com les esponges o el corró, com a obres d'art en si mateixes. Englobades dins aquest període, destaquen peces on el mitjà esdevé el producte artístic i, per tant, es reforça la idea de Klein que l'art és un procés creatiu complet. És el cas d'obres com «Untitled Blue Sponge Relief» o «Paint roller», ambdues del 1957 [vegeu *Annex 3*].

Igualment, durant aquesta època, Klein comença a entendre l'art com un fet que no té sentit sense la participació activa de l'espectador, de manera que la interpretació i significat de les seves obres depèn de qui les observa i no tant del seu creador. Aquesta

idea seria clau per al període pneumàtic que s'inicià un any després (Klein, 1969). A partir de 1957, Yves Klein començaria a fer nombroses exhibicions de les seves obres. En aquest sentit, entenia les exposicions com una oportunitat perquè l'espectador visqués i formés part del procés creatiu, detestant l'ús de les galeries d'art com espais on penjar els quadres amb un objectiu decoratiu (Stich, 1994, p. 92). Immers dins l'Époque Bleue, Klein participà en un projecte consistent a l'alçament del teatre Gelsenkirchen, on se li donà l'oportunitat de fer obres gegantines amb l'IKB, entenent-lo com un color ambient que dotava l'espai de vida pròpia (pp. 106-108).

La decantació de Klein envers un espai artístic el portà a «Le Vide», o «El buit», una exposició que data de 1958 i consisteix a “un espai de sensibilitat blava en el marc de les parets emblanquinades de la [Galeria Iris Clert, a París]” (Stich, 1994, p. 139). Així, l'artista generà una obra quasi teatral en què els espectadors havien de passar a través de diferents habitacions, totes elles pintades de blanc amb alguns elements blaus. A més a més, aquesta experiència es combinava amb la presència de guàrdies de seguretat, Guardes Republicans vestits amb l'uniforme de gala oficial i, fins i tot, un beuratge alcohòlic de color blau (Stich, 1994, pp. 137-139). Amb aquesta obra, el protagonista del present apartat pretenia, com era habitual en les seves produccions, generar una resposta en els visitats de l'exposició. De fet, en el catàleg *Yves Klein 1928 - 1962* (Klein, 1969), es narra com les persones que sortien de l'espai proposat per l'artista sentien fascinació, sorpresa, commoció i, amb freqüència, frustració per haver pagat diners i no haver presenciat cap obra d'art com a tal [vegeu [Annex 4](#)].

Com es pot advertir amb les diferents obres presentades, no podem parlar d'Yves Klein com a artista d'un sol àmbit, donat que les seves produccions artístiques transgredien l'esmentada etiqueta i anaven més enllà. De fet, l'any 1959 tornà a emprar esponges, però aquesta vegada, les presentà en forma d'escultures com les que es mostren en l'[Annex 5](#). Cada peça individual està formada per una pedra que constitueix la base, una vareta metàl·lica i una o més esponges simulant les copes dels arbres. Així, cada escultura formava part d'un conjunt que conformava un bosc, al qual titulà «La forêt d'éponges et les bas-reliefs monochromes» (Klein, 1969).

La condensació de la carrera - en el sentit literal de la paraula - artística de Klein en només vuit anys té com a conseqüència el fet que moltes de seves les creacions coincidissin en el temps. Per aquesta raó, cal fer un salt a l'any 1958 - moment en què

l'artista donava sentit al buit i continuava treballant dins els paràmetres de l'Època Blava - per donar data a l'inici de les Antropometries, les quals esdevindrien un dels treballs més populars de Klein (Weitemeier, 2001, pp. 50-67). Sis setmanes després de l'exposició «Le Vide», l'autor organitzà una performance on una model nua impregnada del color IKB estampava el seu cos sobre grans planxes de paper. Aquesta fou la primera mostra d'un seguit de representacions relacionades amb aquesta temàtica (Stich, 1994). Klein va anar perfeccionant i millorant la tècnica, però l'essència d'aquesta se centrava en el fet que les models esdevenien “pinzells vius”. Guasch (2003, pp. 81-115) afirma que la idea de poder dirigir els pinzells com un director d'orquestra dirigiria els músics va marcar un abans i un després en la trajectòria artística de Klein, ja que aquesta la col·laboració amb la model li permetia veure la seva obra amb perspectiva i anar-la configurant des d'un plànol exclusivament espiritual. Aquest procés esdevé un dels precursors del corrent artístic del *Body Art*.

En aquest cas, de nou, Klein no només presenta l'obra d'art en si mateixa, sinó que dissenya acuradament la posada en escena d'aquesta. Les Antropometries permeten al fanàtic de la monocromia fer espectacles davant el públic, el qual esdevé part del procés creatiu i, a la vegada, té el plaer de presenciar el sorgiment de noves obres (McEvelley, 1994) [vegeu *Annex 6*]. Aquest seguit d'obres permeten que l'espectador compregui el punt de vista de Klein respecte del cos: l'entén com un vehicle que permet als éssers humans endinsar-se en el món sensorial. A més a més, les paraules de Sidra Stich (1994) ens ajuden a comprendre com Klein percebia l'art: l'artista esdevenia el director de l'obra, mentre que les models prenen el rol d'“agents creatives” (p. 134). Yves Klein produí prop de 180 obres antropomètriques, en les quals predominaven els cossos femenins impresos sobre el paper.

L'escenificació de les Antropometries anava, sovint, acompanyada de música. En aquest sentit, Klein va produir la «Symphonie monoton - Silence» (1949 - 1961), una tríada en D major interpretada per una orquestra constituïda per trenta-dos músics (Klein, 2017). Es tractava d'una peça de quaranta minuts dividida en dos moviments. El primer, de vint minuts, es dedicava a una única nota; el segon, de la mateixa durada, estava protagonitzat pel silenci absolut (Weitemeier, 2001). El mateix artista la defineix amb aquestes paraules:

Esa sinfonía de cuarenta minutos de duración (aunque eso no tiene importancia, y ya veremos por qué), estaba constituida por un solo y único “sonido” continuo, estirado,

privado de su ataque y de su coda, lo que genera una sensación de vértigo, de aspiración de la sensibilidad fuera del tiempo. Esa sinfonía no existe y al mismo tiempo está ahí, salida de la fenomenología del tiempo, porque no nació ni murió nunca, después de existir, sin embargo, en el mundo de nuestras posibilidades de percepción conscientes: es el silencio... presencia audible. (Klein, 1959, citat a Fundació PROA, s.d.)

Els inicis de la dècada dels seixanta també foren importants per a Klein, ja que esdevingueren una oportunitat per repensar els dos vessants més importants del seu art fins aleshores, els Monocroms i les Antropometries. L'any 1960 s'inicià en una nova empresa artística on, volent-se desvincular de la idea de Klein com a artista monòton i obsessionat amb el blau, creà pintures "monoroses" i "monodaurades" com les que es poden veure al setè annex. Aquestes pretenien, de nou, evocar la immaterialitat inherent en la vida mateixa (Klein, 1969). D'igual forma, complementà les Antropometries - formes realitzades pel cos humà - amb les Cosmogonies - formes realitzades per elements de la natura - [vegeu Annex 8]. En aquest sentit, va crear diferents peces establint certa distància amb l'obra i permetent que aquesta fos alterada per les condicions meteorològiques del moment (vent, tempestes, pluja, etc.) (Stich, 1994, p. 199).

El 1961, commogut pels quatre elements amb què havia començat a treballar l'any anterior, apareixen les pintures amb foc, les quals es basen en l'estampació de paper o cartó sobre diferents fonts ígnies. De nou, la presentació d'aquestes obres es dugué a terme a través d'una performance amb públic a l'exposició Krefeld. Weitemeier (2001, pp. 68-79) relaciona aquesta tècnica amb l'emprada a les Antropometries i Cosmogonies, ja que pinta a través d'impressions, però, en lloc d'utilitzar pintura, fa ús del foc [vegeu Annex 9]. La trajectòria artística de Klein acabà un any després, moment en què es trobava submergit, una altra vegada, dins el món escultòric. En la seva última empresa artística, Klein es decantà per fer retrats dels seus amics i coneguts a mida natural a través de la tècnica de buidatge, fent servir guix que més tard recobriria de resina sintètica de color IKB i col·locaria front un panell de color daurat (Stich, 1994, pp. 243-245).

Amb tot el repertori d'obres exposat en les línies anteriors, al qual en manquen moltes altres, observem com Klein fou un artista polifacètic que generà obres relacionades amb l'art performatiu, la fotografia, la composició musical, l'escultura, la pintura, entre altres. D'acord amb A. M. Guasch (2003, pp. 81-115), Yves Klein forma part del

moviment del “*happening*”, el qual és un dels antecedents de l’art corporal que coneixem avui dia i consisteix en una “representació improvisada”, com descriu Stich en *Yves Klein*, publicada el 1994 (p. 215). A més a més, Klein forma part de la tradició reduccionista i abstracta, fet que es constata amb les seves obres voltant un sol color o la «*Monotone Symphony - Silence*» (1947-1961). Igualment, aquest artista formà part del *Nouveau Réalisme* parisenc, el qual, segons Weitemeier (2001, p. 64), té l’objectiu de presentar la realitat com una obra d’art realista partint de la perspectiva creativa de l’artista. Stich (1994) exposa aquest moviment com una configuració de diferents artistes amb gran pluralitat d’estils, però que coincidien en la seva concepció de l’art com quelcom que ha de representar la realitat sensorial, física o ambiental (pp. 204-205).

Com a conclusió d’aquest apartat, cal exposar perquè es pren Klein com l’artista-guia de la proposta didàctica: l’artista ofereix l’oportunitat d’autoexplorar-se a través del foment de la creativitat. A més a més, sabent com presenta les seves obres, s’arplega la concepció de Klein de donar més importància al procés i l’emoció que succeeix gràcies a aquest que a la forma, tècnica o resultat. Aquesta premissa és clau per comprendre la relació entre la crisi creativa que es dona en els infants durant la preadolescència i Yves Klein com a artista. A través de la proposta didàctica que segueix, es pretén potenciar el procés creatiu per tal que aquest no es perdi, concebent l’art com un mitjà de comunicació amb el món i, sobretot, amb un mateix, just com feia Klein.

2.2.3. EL LLEGAT D’YVES KLEIN A L’ÀMBIT EDUCATIU

L’apartat exposat a continuació és un recull de diferents propostes que relacionen alguns dels elements més característics de Klein, com l’art performatiu, l’art corporal i l’abstracció, amb l’escola primària. De la mateixa manera, serveixen com a inspiració i punt de partida de les diferents sessions que conformen la proposta didàctica amb títol «Retorn als orígens de la mà d’Yves Klein».

- Segni Mossi

Segni Mossi és un projecte fundat el 2014 per Alessandro Lumare, artista gràfic, i Simona Lobefaro, coreògrafa. Tenint en compte que la dansa i el dibuix són dues eines per deixar empremta, constituent, cadascuna d’elles, un llenguatge diferenciat, Segni

mossi combina el dibuix i dansa a través de diverses experiències. El projecte parteix de la idea que tant la dansa com el dibuix són eines per a l'exploració d'un mateix i del món que ens envolta (Segni Mossi, 2015). La pintura s'entén com una necessitat de tot ésser humà que ens permet expressar-nos, mentre que la dansa es percep com una manera de connectar amb un mateix i comunicar-nos amb el cos per mitjà de l'espai. Segni mossi neix amb el lema d'implicar el cos en l'acte de dibuixar (Lumare, 2021).

Relacionem aquesta pràctica amb la present proposta didàctica perquè pren les bases de l'art performatiu, recurrent en Yves Klein, per promoure la creativitat de les persones a qualsevol edat. A més a més, el fet que la dansa esdevingui el mitjà a través del qual sorgeix el dibuix ens recorda a les primeres etapes de la infantesa, quan el traç esdevenia una resposta al moviment corporal. Igualment, Segni Mossi posa èmfasi en el procés creatiu més que en el resultat, permetent a adults i nens "viure l'experiència" (Segni Mossi, 2015). Com exposàvem en l'apartat anterior, «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein» persegueix, precisament, recordar als infants la màgia inherent en l'art, sigui en la forma que sigui, en un moment crític per al seu desenvolupament artístic.

Fig. 1. Infant al taller «To draw, To fly», de la mà de Segni Mossi. Font: Segni Mossi, s.d.

- Tony Orrico

Tony Orrico és un artista multidisciplinari que es dedica a explorar diferents facetes de l'art conceptual i performatiu. Entre les seves fites artístiques, l'artista descobrí que, traçant línies tan extenses com ho permeten els braços quan estem estesos a terra, apareixen cercles perfectes de forma natural. Titula les obres resultants d'aquest procés amb el nom de «Penwald Drawings». Així, els seus treballs més coneguts destaquen per l'ús del cos humà com a eina de mesura per crear geometries a través del moviment (Orrico, s.d.).

La inspiració de Tony Orrico prové de qualsevol cosa que permeti posar en marxa una acció, de manera que combina el moviment coreogràfic del cos amb el traç del grafit per generar obres dinàmiques que reivindiquen l'espai que ocupa l'ésser humà. L'artista en qüestió té com a premissa principal conceptualitzar el moviment, és a dir, representar a través de formes visibles el moviment intuïtiu del cos. Per aconseguir-ho, es proveeix de pocs materials ben simples i accessibles: el propi cos, el grafit i la superfície on es desenvolupa l'obra (Office of Community Engagement, 2021).

Triem com a referència Tony Orrico perquè, tenint a les seves espatlles l'art performatiu, empra el cos i les seves possibilitats per crear obres d'art. En aquest sentit, partim del *Body Art* per treballar l'expressió dels infants. De la mateixa manera, es valora la importància de conèixer-nos a nosaltres mateixos i el nostre cos, oferint-li l'oportunitat de participar en el procés creatiu. Tot i que Segni Mossi ens portava a primera etapa del dibuix infantil, on qualsevol suport era òptim per traçar-hi el moviment del cos, Tony Orrico ens permet anar una passa més enllà i controlar aquest traç, partit, també, del moviment corporal.

Fig. 2. Tony Orrico, 8 circles. Font: Hart, s.d.

- Draw to perform

Aquesta comunitat internacional fou fundada l'any 2013 per Ram Samocha, actual director de l'organització. Draw to Perform és una companyia d'art que promou els espectacles de dibuix en directe. Segons la seva pàgina web, el dibuix performatiu consisteix a la creació de peces artístiques davant un públic amb el qual l'artista pot comunicar-se. A través d'aquests esdeveniments, es combinen diferents elements com el cos, el moviment, l'espai i el temps a través del traç, la música i la dansa. A més

d'acollir festivals i altres esdeveniments, Draw to Perform ha desenvolupat tallers educatius per potenciar la creativitat de l'alumnat (Draw to Perform, s.d.).

En aquest sentit, entre les propostes de Draw to Perform adreçades a infants destaquem el taller «MarkMaking / Movement», de Marega Palser, i «Art in the Barn» de Ram Samocha. El primer té el propòsit de “treure la línia a passejar”, posant èmfasi, no tant en el fet de dibuixar, sinó en l'observació de què passa quan ho fem: “Where does the mark take your body? Where does your body take the mark?” (Palser, 2017). D'altra banda, «Art in the Barn» vol fomentar l'exploració del món que ens envolta a través de l'art. Així, aquesta proposta té la intenció que els alumnes vegin diferents opcions per a dibuixar, permetent-los connectar les seves idees creatives amb les tècniques pròpies de l'art modern (Samocha, 2017).

Com es pot observar, ens trobem, una vegada més, amb la combinació de l'art performatiu on el cos és protagonista, que relacionaríem amb Klein, i l'escola primària, el gargot i les formes intuïtives i impulsives. De la mateixa manera, es parla de potenciar la creativitat dels nens a través de l'art modern, un dels objectius que es plantegen en la proposta didàctica. Finalment, com en les propostes anteriors, s'aborda l'art des de diferents llenguatges, combinant el moviment, el so i el dibuix, fet que també es traslladarà a «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein».

Fig. 3. Projecte «Art in the Barn». Font: Samocha, 2017

- Arno Stern i el *Closlieu*

El pedagog i investigador francès ha dedicat més de seixanta anys de la seva vida investigant i descobrint, a través de l'experiència, les manifestacions que es donen en els infants quan descobreixen el “joc de pintar”. Així, ha desenvolupat teories com la

Formulació, un codi universal manifestat des dels inicis de la infantesa quan els nens i nenes es posen en contacte amb l'expressió artística. De fet, Stern diferenciarà el traç-comunicació del traç-expressió, entenent el segon com el veritable resultat del dibuix sense imposicions. El traç-comunicació, en canvi, neix amb un propòsit: la voluntat de comunicar quelcom a les persones que observen la producció artística. Aquesta intencionalitat prefixada és una convenció social del que s'entén com a art. Per contra, el traç-expressió neix de la necessitat més primària i natural (Stern, 2020, p. 19). Aquesta serà una de les bases per a la proposta didàctica, donat que es demanarà que els infants desconstrueixin la seva concepció de l'art i comencin a crear per expressar-se i desplegar l'autoconeixement.

De la mateixa manera, Stern creà un taller d'art anomenat *Closlieu*. Aquest neix de la necessitat que existeixi un espai segur on sorgeixi la Formulació. En aquest sentit, es tracta d'un taller ampli amb només quatre parets que el delimiten i, en ell, es congreguen persones de totes les edats per generar produccions artístiques autònomes amb la intenció de gaudir del procés de fer-les (Stern, 2020). Aquest està dispostat de manera que cada persona té un llenç propi penjat a la paret. En el centre, un seguit de pintures i pinzells es comparteixen i, partint d'aquestes premisses, cadascú arriba i desenvolupa les seves creacions individuals, però igualment convivint amb les persones que habiten el taller de forma simultània. Treballar en el taller implica seguir una norma important: mai parlar dels traços (Stern, 2022). Això vol dir que cap agent extern té dret a intervenir en les peces artístiques que sorgeixen en el *Closlieu*. Es prendrà com a referència la disposició de l'espai de Stern, adaptant-la a una aula d'artística d'un centre d'educació primària, així com a les diferents sessions presentades a «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein».

Fig. 4.«Closlieu». Font: Stern, 2022

- *Yves Klein painted everything blue and wasn't sorry*, de F. Gilberti

Des del sorgiment artístic d'Yves Klein, varietat d'autors han tractat d'apropar les seves tècniques, idees, obres i mètodes creatius a l'escola primària. Una de les eines emprades per fer-ho és la literatura infantil. Fausto Gilberti és un autor i il·lustrador de contes per a infants que ha centrat la major part de la seva carrera a escriure biografies de diferents artistes com Banksi, Jackson Pollock o, en el cas que ens ocupa, Yves Klein. En aquest sentit, l'any 2019 publicà *Yves Klein painted everything blue and wasn't sorry*, un àlbum il·lustrat que viatja a través de les obres més significatives de l'artista usant un llenguatge proper als infants.

Aquest conte es farà servir com a obra principal per parlar de Klein a l'alumnat de nou i deu anys a qui va adreçada la proposta, donat que fa un recorregut significatiu, però a la vegada breu, per les seves obres més importants. Igualment, treballa de forma directa amb peces com les Antropometries i les Cosmogonies, les quals ens serviran per abordar les dues sessions centrals del projecte. Finalment, el to utilitzat al llarg del conte és immillorable a l'hora d'entendre per què Klein esdevingué un artista tan singular i, al mateix temps, tan rellevant dins l'art contemporani.

Fig. 5. *Yves Klein painted everything blue and wasn't sorry*. Font: Gilberti, 2019

3. PROPOSTA DIDÀCTICA: RETORN ALS ORÍGENS DE LA MÀ D'YVES KLEIN

Seguidament, es presenta el cos pràctic de l'actual Treball de Final de Grau, el qual consisteix a la proposta didàctica amb títol «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein», on s'exposen totes les especificacions necessàries perquè pugui posar-se en pràctica dins una aula d'educació primària.

3.1. PRESENTACIÓ

Com comentàvem en pàgines anteriors, «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein» és una proposta didàctica dissenyada per donar resposta a la problemàtica relacionada amb l'art que sorgeix entorn els nou anys. En aquest moment, els nens comencen a voler agradar a les persones del seu entorn i això es tradueix en la seva voluntat de representar el món tal com el veuen objectivament. Per enfrontar-nos al moment que Betty Edwards anomenà “període de crisi” (2011), podem seguir dues estratègies: o bé ensenyar als infants les tècniques necessàries per representar la realitat amb els cànons propis del realisme visual, o bé demostrar-los que hi ha altres alternatives igualment vàlides, com és el cas de l'abstracció (Díaz, 1986, pp. 46-59).

La present proposta didàctica s'ha dissenyat partint d'aquest segon pretext i prenent Yves Klein com a artista-guia. Així doncs, l'esmentat artista esdevé el fil conductor de «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein». A través de l'exploració de la seva trajectòria artística i els moviments amb què està relacionat (art performatiu, art conceptual, *body art*, etc.), els alumnes del quart curs d'educació primària tindran l'oportunitat d'autoconèixer-se, expressar-se i valorar la importància del procés creatiu en si mateix, deixant enrere la preocupació pel resultat que comença a aquesta edat. A més a més, les diferents sessions presentades permeten a l'alumnat retornar als orígens del dibuix infantil per recordar què els motivà a iniciar-se en el procés artístic.

En resum, es tracta d'un seguit de set sessions adreçades als infants de quart d'educació primària. Prenent com a inspiració els mètodes i la disposició de l'espai d'Arno Stern, els infants treballen individualment en la major part de les sessions, però ho fan en la companyia dels seus companys i companyes. Això no obstant, algunes activitats es desenvolupen en parelles, grups mitjans o, fins i tot, en gran grup.

3.2. OBJECTIUS I COMPETÈNCIES

A continuació, es presenten els objectius que es pretenen assolir amb la present proposta didàctica, relacionant-los amb els objectius curriculars que se'n vinculen i les competències que es treballen. Per fer-ho, es pren com a marc de referència el Currículum d'Educació Primària de les Illes Balears¹ (Conselleria d'Educació de les Illes Balears, 2014). Igualment, la proposta s'engloba dins l'àrea d'educació artística - plàstica, específicament dins el bloc 2 d'expressió artística.

OBJECTIUS I COMPETÈNCIES		
Objectius de la proposta didàctica	Objectius curriculars	Competències treballades
1. Expressar-se mitjançant la cinètica corporal i la pintura sense eines per a recobrar la primera infantesa.	Objectius Específics 5 i 6	- C. de sentit d'iniciativa i esperit emprenedor - C. socials i cíviques
2. Descobrir l'univers d'Yves Klein per a revalorar els registres alternatius al realisme visual.	Objectius Específics 8 i 10	- C. de consciència i expressions culturals - C. lingüística
3. Emprar el joc d'endevinalles i la formulació de preguntes entre iguals per a conèixer-se a un mateix i autoafirmar-se.	Objectiu Específic 6	- C. de consciència i expressions culturals - C. lingüística - C. socials i cíviques
4. Expressar-se mitjançant la pintura fent servir els trets definitoris d'un mateix per a explorar vies de creació pròpies.	Objectius Específics 5 i 8	- C. de sentit d'iniciativa i esperit emprenedor - C. d'aprendre a aprendre
5. Reinterpretar les Antropometries de Klein per a aprofundir en el coneixement de l'artista i d'un mateix.	Objectiu Específic 9	- C. de consciència i expressions culturals - C. de sentit d'iniciativa i esperit emprenedor - C. socials i cíviques
6. Reinterpretar les Cosmogonies de Klein per a aprofundir en el coneixement de l'artista i d'un mateix.	Objectiu Específic 9	- C. de consciència i expressions culturals - C. de sentit d'iniciativa i esperit emprenedor - C. socials i cíviques
7. Visualitzar les produccions artístiques generades per a avaluar l'experiència.	Objectius Específics 6 i 8	- C. d'aprendre a aprendre - C. lingüística

¹ Conselleria d'Educació de les Illes Balears. (2014). *Decret 32/2014 de 18 de juliol, pel qual s'estableix el currículum de l'educació primària a les Illes Balears*. Illes Balears: BOIB, núm. 97. https://intranet.caib.es/sites/curriculum/ca/educacia_primaria/

3.3. ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES

Pel que fa a les orientacions didàctiques, a continuació es presenten un seguit d'especificacions que facilitaran la posada en pràctica la proposta didàctica:

- L'espai: és recomanable que l'escola tingui una aula d'artística o que les aules de cada grup siguin prou flexibles per disposar l'espai com es requereix. En aquest sentit, com explicarem més endavant, l'aula d'artística es converteix en una adaptació del *Closlieu* d'A. Stern. Així doncs, es tracta d'un espai pràcticament buit on els infants esdevenen els autèntics protagonistes de l'expressió plàstica. Aquesta aula serà versàtil i, mentre en algunes sessions serà el llenç de l'alumnat, en altres es convertirà en un espai de conversa, adaptant-se a cadascuna de les sessions. A més a més, l'ideal seria recobrir les parets i el terra d'algun material com el suro, el qual permet fixar-hi papers de diferents mides. També serà necessària una taula on es puguin col·locar els diferents materials per pintar, de manera que aquests siguin accessibles per a tothom.
- El vestuari: se suggereix que els infants portin roba còmoda i ajustada durant el transcurs de tota la proposta didàctica. Per això, al principi d'aquesta, es demanarà que l'alumnat porti de casa unes malles de fer esport, una camiseta ajustada i uns calcetins vells que puguin embrutar-se. Aquest serà l'uniforme per a tots els infants, de manera que en començar cadascuna de les sessions els nens hauran de canviar-se per poder començar a treballar.
- La música: en la majoria de sessions d'aquesta proposta es fa servir música per acompanyar els moviments naturals que sorgeixen dels infants. L'elecció d'aquesta pot venir determinada pel mateix docent. En el meu cas particular, em decanto per la música acadèmica contemporània escrita en to d'avantguarda. Aquest registre es relaciona fortament amb Klein perquè, a més de néixer en un temps simultani al de l'explosió del seu art, porta al món de la música les idees d'experimentació i conceptualisme. En aquest sentit, compositors com Astor Piazzolla en són un bon exemple. De fet, una llista de reproducció que podria emprar-se és "[Astor Piazzolla Greatest Hits || Best Songs Of Astor Piazzolla || Astor Piazzolla Live 2019](#)". També es podrien utilitzar peces escrites per a la dansa, com és el cas de "[Seasons of March](#)", de Wim Wenders per a Pina Bausch.

Per acabar amb les orientacions didàctiques, cal remarcar un aspecte important de la proposta. Com es pot observar en el present document, hi manca un apartat específic per a l'atenció a la diversitat. Això és perquè s'entén que «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein» s'engloba dins el Disseny Universal per a l'Aprenentatge, una metodologia basada en la programació de propostes prou àmplies perquè incloguin a tot l'alumnat. Així doncs, parteix de la motivació de l'alumnat per captar el seu interès, adreçant els continguts curriculars de forma flexible i presentant-los des d'un punt de vista significatiu i funcional, posant el focus en l'infant i el seu propi procés d'ensenyament-aprenentatge (Pastor, Sánchez i Zubillaga, 2014).

3.4. TEMPORITZACIÓ

«Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein» compta amb set sessions de dues hores cadascuna, excepte la primera, que té una duració de només una hora. Segons la distribució horària d'educació primària establerta per la Conselleria d'Educació de les Illes Balears (2016), es dediquen cinc hores setmanals a l'àrea d'educació artística, les quals es divideixen entre educació plàstica i musical. Tenint en compte aquestes dades, la proposta didàctica presentada podria desenvolupar-se de forma trimestral. De fet, és recomanable dur-la a terme durant el tercer trimestre del curs, donades les condicions ambientals favorables de l'època de l'any. Igualment, atès que es tracta d'una proposta didàctica on els infants treballen amb el cos i l'estampen damunt superfícies, el fet de portar roba apropiada per la calor optimitzaria els resultats.

3.5. DESENVOLUPAMENT DEL PROGRAMA

Seguidament es presenten les diferents sessions que conformen la proposta didàctica amb títol «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein». Es plantegen de manera que, la primera sessió permet l'experimentació dels infants per, a les següents, introduir l'artista-guia de la proposta, Yves Klein, i adaptar les seves peculiaritats a l'art propi de cada alumne/a. La cinquena i sisena sessió es dedicaran a explorar de forma directa dues de les produccions artístiques més significatives de Klein: les Antropometries i les Cosmogonies. Finalment, es farà una valoració de l'experiència en una sessió a tall de cloenda.

3.5.1. SESSIÓ 1. EL JOC DE PINTAR

› *Objectiu de la sessió*

- Expressar-se mitjançant la cinètica corporal i la pintura sense eines per a recobrar la primera infantesa.

› *Continguts que es treballen*

Àrees	Contingut
Educació artística	Exploració de les possibilitats dels materials oferits emprant el propi cos com a eina per pintar: ús de varietat de colors, textures i materials.
	Producció d'obres individuals amb la col·lectivitat del grup-classe.
Educació artística Educació física	Ús del propi cos com a mitjà i eina d'expressió.
Llengua catalana i literatura	Plasmació oral del procés desenvolupat per generar la producció artística sobre el paper continu.
	Expressió oral de les pròpies emocions manifestades durant la sessió.
	Participació activa durant la conversa relaxada.

› *Desenvolupament de la sessió*

La primera sessió posa el focus en el fet de pintar pel plaer de fer-ho i l'acte natural que en sorgeix. Així doncs, prenent com a referència el taller d'Arno Stern, al qual denomina Closlieu, disposem l'aula com un espai diàfan, sense mobles, on l'alumnat podrà compartir el procés expressiu i creatiu mentre es desenvolupa. El pedagog exposa el seu taller com un lloc de trobada i, per tant, cada persona que hi acudeix té un espai i llenç propis, però comparteix el procés de crear amb altres. En el centre del taller, es disposen els materials i estris necessaris perquè això sigui possible (Stern, 2020). La present proposta adapta el Closlieu de Stern a les aules de les escoles d'educació primària i, com dèiem a les orientacions didàctiques, preferiblement a una aula destinada únicament a les sessions d'educació artística.

En aquest sentit, es deixa enrere la idea de donar un llenç individual a cada alumne i es folren les parets i el terra de paper continu de color blanc. Per fer-ho, es recomana usar cinta de pintor, la qual assegura el paper en la majoria de superfícies. Si les parets tenen suro, es pot grapar el paper a aquest. D'aquesta manera, l'aula es converteix en un espai

on qualsevol indret esdevé un potencial llenç i, per tant, un mitjà d'expressió i creació artística. Al centre hi ha una taula amb tot de materials accessibles per l'alumnat: guaix de diferents colors, aquarel·les, aigua, guixos, etc. però cap eina per aplicar-los. Amb aquesta disposició de l'espai potenciem allò que quan els nens són petits sol ser temut: que pintin allà on els vingui de gust, moguts per la cinètica corporal.

Quan l'alumnat entra a l'aula, es troba amb un espai totalment diferent de l'esperat i, jugant amb aquest factor sorpresa, la mestra engega la música i comença a pintar sobre el primer suport que es troba emprant les parts del cos que més de gust li vinguin. En aquest moment, s'espera que els infants, motivats per veure la mestra durant aquesta acció, s'engresquin a seguir amb el joc de pintar amb el cos seguint els moviments naturals d'aquest, just com feien quan eren més petits. La tasca del docent a partir d'aquest punt és ser un assistent per l'alumnat, movent-se per la classe sense comentar les produccions dels infants, però ajudant-los a resoldre aquelles necessitats que puguin anar sorgint.

Aquesta sessió tindrà una duració aproximada d'una hora. I es dedicaran els últims deu minuts a desenvolupar una conversa relaxada on els nens i nenes podran comunicar al docent la seva percepció de la sessió. Es plantejaran qüestions com les següents per engegar la conversa:

- Què heu sentit al principi de la sessió?
- Com us heu sentit durant el transcurs d'aquesta?
- Què us ha semblat pintar sense eines (pinzells, llapis, etc.)? Què heu pensat quan no heu vist eines a la taula del centre?
- Us ha costat entendre què estava passant o què volia la mestra que féssiu?
- Heu tingut la sensació que us deixàveu endur?

La conversa relaxada permetrà que l'alumnat es faci conscient del viscut durant la sessió.

La primera sessió pretén que els alumnes de nou i deu anys reconnectin amb la primera infantesa i recordin el plaer de pintar i sentir la sensació de la pintura en les diferents parts del cos, prenent consciència d'aquestes. De la mateixa manera, ens recorda el traç propi dels dos o tres anys, el qual acompanyava el moviment i en sorgia com a resultat. L'espai buit i eteri, prèviament blanc impol·lut per haver estat folrat de paper continu, és modificat gràcies a la intervenció i interacció dels infants. És explorat i canvia gràcies al

flux natural de l'alumnat, que es redescobreix a si mateix, als companys i companyes, i a l'aula.

- › **Temporització:** 1 hora
- › **Materials i recursos**
  - Paper continu
  - Materials per pintar: guaix, guix, aquarel·la, etc.
  - Aigua
  - Paper de cuina
  - Reproductor de música o ordinador amb altaveus

3.5.2. SESSIÓ 2. QUI FOU KLEIN?

- › **Objectiu de la sessió**
  - Descobrir l'univers d'Yves Klein per a revalorar els registres alternatius al realisme visual.
- › **Continguts que es treballen**

Àrees	Contingut
Educació artística	Exploració de la figura i trajectòria artística d'Yves Klein
	Sensibilització de l'existència de registres alternatius al realisme visual. Introducció a l'abstracció.
Llengua catalana i literatura	Comprensió oral i escrita del conte <i>Yves Klein Painted Everything Blue and Wasn't Sorry</i>
	Identificació de la informació rellevant provinent del conte <i>Yves Klein Painted Everything Blue and Wasn't Sorry</i> .

- › **Desenvolupament de la sessió**

La segona sessió pretén ser una introducció a Yves Klein, l'artista guia de la present proposta didàctica. Abans d'això, però, serà necessari reprendre la conversa relaxada emprada com a cloenda de la sessió 1. Així doncs, es començarà la sessió demanant als alumnes què recorden de la sessió anterior i per què creuen que es va fer d'aquesta manera. Amb aquest pretext, es contarà el conte escrit el 2019 per Fausto Gilberti *Yves Klein Painted Everything Blue and Wasn't Sorry* en veu alta per a tots els alumnes, els

quals estaran asseguts en rotllana a terra amb coixins. Si el nivell d'anglès de l'alumnat no és prou elevat, es recomana traduir el conte al català.

Un cop contat el conte, els nens i nenes tindran 5 minuts per comentar-lo amb els companys. Durant aquest temps, la mestra escoltarà els diferents comentaris de l'alumnat. Aquest breu moment de conversa esdevé un descans per a ells, que hauran estat parant atenció al conte durant un temps considerable. A continuació, es demanarà que cadascú, de forma ordenada i per torns, vagi comentant les seves opinions respecte de la biografia de Klein: “què en penseu d'aquest personatge?”

Seguidament, es formaran parelles multinivell que hauran de formular dues preguntes de comprensió per als seus companys sobre el conte. Per poder fer-ho, tothom tornarà als seus llocs i accedirà a les tauletes corresponents, on trobaran una versió escanejada del llibre. Cada parella escriurà les seves dues preguntes en un Mentimeter compartit per la mestra. Després, cada parella obtindrà les preguntes assignades aleatòriament d'una altra parella i haurà de contestar-les. Es llegiran algunes preguntes i respostes en veu alta abans d'avançar a l'activitat de tancament.

Per acabar aquesta sessió, es mostrarà una presentació sobre Klein que recull les idees exposades en el conte i, a la vegada, mostra les diferents obres d'art, aprofundint una mica més en cadascuna d'elles. D'aquesta manera, els nens i nenes poden veure les obres i no una representació d'aquestes (com és el cas del conte).

Seguint les indicacions de Barbe-Gall (2015), es parlarà de les obres de Klein parant atenció a les estratègies usades per impregnar cadascuna de les peces de pintura (tant les Antropometries i les Cosmogonies, com els blaus, els quadres monocroms, les esponges, etc.), identificant els elements que es repeteixen en les obres de l'artista en qüestió. Aquestes temàtiques són d'especial interès per als infants a qui s'adreça aquesta proposta, però si llegim les recomanacions de l'autor per a edats més primerenques, trobem altres temes interessants que també es tindran en compte per a la presentació esmentada. És el cas d'entendre les peces artístiques amb la totalitat del cos i no només amb els ulls, o imaginar els gestos de l'artista mentre les generava. A la vegada que es presenten les diferents obres, es faran preguntes sobre aquestes perquè els nens comencin a pensar en l'art com quelcom que no té per què sempre representar alguna altra cosa o ser un calc de la realitat, sinó que pot servir per expressar-nos.

• **Temporització:** 2 hores

› **Materials i recursos**

- Conte: *Yves Klein Painted Everything Blue and Wasn't Sorry*, de F. Gilberti.
- Mentimeter - Preguntes de comprensió sobre el conte de F. Gilberti: <https://www.mentimeter.com/app/presentation/00e14ade6d0e32302fb612f7dfc76982/82a15f67208c>
- Presentació - “Qui fou Yves Klein?”: [vegeu *Annex 10*]
- Chromebook o tauleta
- Ordinador i projector

3.5.3. SESSIÓ 3. QUI SOC JO?

› **Objectiu de la sessió**

- Emprar el joc d'endevinalles i la formulació de preguntes entre iguals per a conèixer-se a un mateix i autoafirmar-se.

› **Continguts que es treballen**

Àrees	Contingut
Educació artística	Exploració i identificació dels trets definitoris d'un mateix amb relació amb el seu propi art.
Llengua catalana i literatura	Expressió d'opinions des del respecte.
	Producció de textos descriptius sobre els companys i companyes.
Valors socials i cívics	Verbalització de l'autoconcepte.

› **Desenvolupament de la sessió**

Tornant a repassar el conte i la presentació exposats a la segona sessió, demanarem als infants que, a través d'una pluja d'idees, esmentin els trets més característics i definitoris d'Yves Klein. Després de fer aquesta llista, es demanarà als nens i nenes que facin el mateix d'ells mateixos. Expressar l'autoconcepció que tenim d'un mateix pot ser ben complicat. Per aquesta raó, es faran diferents activitats breus que ajudaran a l'alumnat a definir-se. Cal dir que aquesta sessió pot desenvolupar-se a l'aula ordinària o a l'aula d'artística col·locant el mobiliari adient.

En primer lloc, jugaran a una adaptació del joc «Qui és qui». Cada infant farà una petita descripció en un full de paper les característiques que identifiquen un company o

companya de la seva elecció, utilitzant els trets de la personalitat, els gustos i els interessos, però en cap cas els trets físics. A continuació, cada alumne llegirà la seva definició i la resta haurà d'endevinar de qui està parlant. Vegeu-ho amb un possible exemple:

L'Aina descriu el Fouad de la següent manera:

És una persona molt creativa, a qui li encanta ballar i dibuixar. Sol tenir sempre una rialla a la cara, però quan ningú vol ballar amb ell al pati es posa trist i aquesta rialla s'esborra. Anar a la muntanya és la seva activitat preferida i, per això, li encanta el color marró. Sempre diu que és el color de la natura perquè totes les coses que tenen a veure amb la natura tenen aquest color. Qui és?

La resta de companys han de fer servir les pistes que ha utilitzat l'Aina per descriure el seu company per endevinar qui és.

Una vegada acabada la ronda i havent participat totes i tots, cada nen o nena rebrà la seva descripció. En segon lloc, per parelles, l'alumnat haurà de fer la següent pregunta al seu company o companya: "Què creus que saps de mi?". Les respostes a aquesta pregunta també s'escriuran a un paper. A continuació, es mostra un possible exemple:

Na Kani pensa que en Miquel és una persona simpàtica, però a vegades vol ser amic de tothom i deixa de pensar en ell mateix. També pensa que el seu company és molt talentós en el futbol i hauria de ser menys competitiu.

Amb les idees exposades per tots els estudiants, els infants faran una activitat d'introspecció on es demanaran: "Les idees dels meus companys sobre mi són certes? M'identifico com ells i elles em perceben?" Seguidament, es repartirà un qüestionari a través del qual se'ls incita a plantejar-se els seus majors interessos. Una vegada els nens l'han completat, hauran de pensar com les seves respostes i les conclusions a les quals han arribat després de les aportacions dels companys poden traslladar-se al seu art: "Quin tret podria identificar-me a través dels meus dibuixos?". Per facilitar aquesta tasca, la mestra recordarà els trets definitoris de Klein i com va establir l'IKB com a marca personal.

› **Temporització:** 2 hores

› **Materials i recursos**

- Conte: *Yves Klein Painted Everything Blue and Wasn't Sorry*, de F. Gilberti.
- Presentació - "Qui fou Yves Klein?": [vegeu [Annex 10](#)]

- Fitxa - “Qui soc jo segons els meus companys?”: [vegeu *Annex 11*]
- Qüestionari - “Qui soc jo?”: [vegeu *Annex 12*]
- Estris per escriure: llapis i goma
- Ordinador i projector

3.5.4. SESSIÓ 4. M'EXPRESSO

› *Objectiu de la sessió*

- Expressar-se mitjançant la pintura fent servir els trets definitoris d'un mateix per a explorar vies de creació pròpies.

› *Continguts que es treballen*

Àrees	Contingut
Educació artística	Observació i anàlisi de les creacions artístiques pròpies i reflexió sobre aquestes.
	Exploració de les possibilitats dels materials oferits emprant eines per pintar: ús de varietat de colors, textures i materials.
	Creació d'una obra abstracta i que conté trets característics propis.
	Comprensió de la diferència entre traç-expressió i traç-comunicació. Potenciament del primer.

› *Desenvolupament de la sessió*

Per a la quarta sessió, ens centrarem en les idees recollides en la sessió anterior i les posarem en pràctica. A més a més, el paper continu utilitzat en la Sessió 1 s'exposarà en un espai visible per als infants, com pot ser la part frontal de l'aula, on els nens no hagin de pintar. Al contrari de la producció artística col·lectiva que es va fer durant la primera sessió, aquesta vegada cada nen o nena disposarà d'un llenç propi on expressar-se, així com d'eines per fer-ho. Partint d'aquesta organització de l'espai, els infants reprendran les respostes donades a les diferents activitats de la Sessió 3 i, a la vegada, compararan el paper continu que pintaren a la primera sessió. En aquest moment, la mestra formularà algunes preguntes:

- Mirant la nostra obra conjunta, on hi ha peces individuals de tots nosaltres, podem identificar els dibuixos que va fer cadascú?
- Què ens permet saber de qui és cada traç?
- Com ho relacionaríem amb Klein?

Durant aquest període de reflexió i autoanàlisi, cada infant arribarà a diferents conclusions relacionades amb el seu propi art que podrà afegir al recull de la sessió anterior.

Tornant a connectar amb l'artista-guia, farem una reflexió sobre com, encara que Klein tenia trets que el definien, no els presentava mai de forma figurativa, sinó que esdevenien el mitjà a través del qual ell s'expressava. Prenent aquest plantejament com a punt de partida, es tornarà a exposar el concepte d'art abstracte, entenent-lo com una forma de generar creacions artístiques tan vàlida com l'art que representa objectes. Igualment, es farà èmfasi en la importància de fer art per expressar-se i no per comunicar quelcom a la resta.

La segona part de la sessió es dedicarà a la producció d'una peça artística individual per part de cada alumne tenint en compte les idees que cadascú ha anat construint d'ell mateix. Per fer-ho, els infants podran utilitzar els materials del centre de l'aula, els quals inclouen tant materials per pintar com eines per aplicar la pintura. Els nens hauran de tenir present en tot moment la tasca desenvolupada durant les sessions anteriors, fent una peça que realment els identifiqui: generant un color únic, modificant el llenç per sentir-s'hi més propers o qualsevol estratègia que pugui ajudar-los a definir-se. Aquesta part de la sessió es farà amb música de fons per potenciar l'expressió. La mestra tindrà la tasca de guiar aquells alumnes amb més dificultats per desfer-se de la idea del realisme visual.

› **Temporització:** 2 hores

› **Materials i recursos**

- Paper continu amb les produccions artístiques dels infants - Sessió 1
- Respostes fitxa “Qui soc jo segons els meus companys?” i qüestionari “Qui soc jo?”
- Llenç DIN-A3 per a cada infant
- Materials per pintar: guaix, guix, aquarel·la, etc.
- Estris per pintar: pinzells, espàtules, esponges, etc.
- Aigua
- Paper de cuina
- Reproductor de música o ordinador amb altaveus

3.5.5. SESSIÓ 5. ANTROPOMETRIES

› *Objectiu de la sessió*

- Reinterpretar les Antropometries de Klein per a aprofundir en el coneixement de l'artista i d'un mateix.

› *Continguts que es treballen*

Àrees	Contingut
Educació artística	Planificació de la producció artística grupal.
	Reinterpretació grupal de les Antropometries de Klein a través del guaix emprant el propi cos com a eina per pintar
	Producció d'una obra col·lectiva on cada alumne intervé amb les seves manifestacions artístiques pròpies.
Educació artística Educació física	Ús del propi cos com a mitjà i eina d'expressió.
Educació física	Imitació de figures corporals alienes.
	Control del propi cos per tal de disposar-lo com és desitjat d'acord amb la planificació de l'obra d'art.
	Conscienciació de les possibilitats del propi cos.
Llengua catalana i literatura	Participació activa durant els moments de conversa relaxada.

› *Desenvolupament de la sessió*

La cinquena sessió pretén introduir als infants unes de les obres més importants de Klein: les Antropometries. Per això, aquesta es dividirà en tres parts.

Primerament, es visionarà un vídeo que mostra com Klein creava les Antropometries i on se n'explica el procés. Com que el vídeo està en italià i subtitulat en anglès, la mestra llegirà la traducció als infants (afegir-la a annexos) una vegada vist el vídeo. A continuació es donarà el torn de paraula als nens i nenes: què hi veuen en aquesta performance? S'espera que l'alumnat esmenti trets com la música que acompanya el moviment i la posada en escena, la planificació prèvia al procés d'estampació, la delicadesa dels moviments de les models, el treball en equip perquè tot quedi com s'espera, l'acció de la pintura (quan s'asseca sobre el cos, deixa de pintar), entre altres.

En segon lloc, es tractarà de simular, en grups multinivell d'entre 5 i 6 persones, diferents quadres de Klein pertinents a la sèrie de les Antropometries. Per posar els infants en situació i submergir-los dins la pràctica creativa, s'exposaran en el projector diferents obres d'Yves Klein de l'esmentada sèrie, una darrera l'altra. Acompanyats de música, els infants hauran de tractar d'imitar l'obra que apareix a la pantalla a través del seu cos. En aquest sentit, es proposa que simplement tractin de representar l'obra a l'espai, com recomana Barbe-Gall en el llibre *Com parlar d'art als infants* (2009). Per fer-ho es mostrarà la imatge i, a continuació s'atorgaran uns cinc minuts perquè els membres dels diferents equips, de forma autònoma, s'organitzin en l'espai. Després, grup a grup, aniran sortint a la pissarra a representar-ho. En la majoria de tasques d'aquest tipus, sol aparèixer un líder que tracta de guiar els diferents membres del grup perquè el resultat esdevingui quelcom coherent. Relacionarem aquesta figura amb Klein com a director d'orquestra de les seves obres, les quals es desenvolupaven amb models que esdevenien "pinzells vius".

La tercera part de la sessió consistirà a, amb els mateixos grups, fer una creació pròpia tractant de simular la tècnica de Klein per fer les Antropometries. Així doncs, cada grup disposarà d'un paper de mida A1 o major (també pot ser paper continu tallat), un llapis i guaix de diferents colors. Cada infant haurà d'intentar aportar la seva marca personal al dibuix antropomètric tenint en compte el treballat a les sessions anteriors, però, a la vegada, haurà de respectar el treball del grup i les decisions que es prenguin dins aquest. Una vegada fet el disseny i havent previst com volen que sigui el producte final, s'impregnaran el cos dels colors que considerin oportuns i s'estamparan, com s'ha acordat, sobre el suport.

Cal dir que el moment d'impregnar-se el cos de pintura pot resultar delicat per alguns infants i, fins i tot, pot posar-los en un compromís. Per això, es demanarà que tothom es demani permís mútuament i es tracti amb especial respecte abans de fer aquesta activitat, comprenent si algú no vol que un altre membre del grup el toqui, per exemple. Igualment, esdevindrà crucial que la mestra comenti la possibilitat d'emprar qualsevol part del cos (mans, peus, cames, braços).

Acabada l'activitat i obtingudes les diferents obres, s'exposaran de forma que tots els infants puguin veure-les. Finalment, es dedicaran els cinc últims minuts de la sessió a fer una meditació guiada per la mestra, parant especial atenció a les diferents parts del

cos i agraint-los que ens hagin permès generar aquestes produccions artístiques. Aquesta activitat permet fer retorn a la calma a la vegada que els nens i nenes tornen a connectar i vincular-se afectivament amb el seu cos, fent-se conscients d'aquest.

Cal remarcar que aquesta sessió s'enregistrerà en vídeo amb dos propòsits: d'una banda, s'usarà com a material expositiu en la Sessió 7 i, d'altra banda, com a evidència del procés d'ensenyament-aprenentatge dels infants. La càmera es fixarà en un indret imperceptible, però que cobreixi tants angles com sigui possible per a poder documentar la majoria del procés creatiu.

› **Temporització:** 2 hores

› **Materials i recursos**

- Vídeo - “Yves Klein Les Anthropométries Live”: <https://youtu.be/dyOm2c815fQ>
- Traducció vídeo - “Yves Klein Les Anthropométries Live”: [vegeu Annex 13]
- Presentació - “Antropometries”: [vegeu Annex 14]
- Paper continu o DIN-A1
- Estris per escriure: llapis i goma
- Guaix de diferents colors
- Ordinador i projector
- Reproductor de música o ordinador amb altaveus
- Càmera de vídeo

3.5.6. SESSIÓ 6. COSMOGONIES

› **Objectiu de la sessió**

- Reinterpretar les Cosmogonies de Klein per a aprofundir en el coneixement de l'artista i d'un mateix.

› **Continguts que es treballen**

Àrees	Contingut
Educació artística	Reinterpretació individual de les Cosmogonies de Klein a través del Natural Earth Paint emprant elements de la natura com a eines per pintar.
	Producció d'una obra col·lectiva on cada alumne intervé amb les seves manifestacions artístiques pròpies.

	Comprensió de les implicacions de la meteorologia en les peces artístiques.
Educació física	Imitació de figures naturals a través del cos.
	Control del propi cos per tal de disposar-lo com és desitjat d'acord amb les instruccions donades.
	Conscienciació de les possibilitats del propi cos.
Llengua catalana i literatura	Participació activa durant els moments de conversa relaxada.

› ***Desenvolupament de la sessió***

Per a la sisena sessió, ens centrem en les Cosmogonies de Klein. De nou, les dues hores es dividiran en tres parts diferenciades.

Per començar aquesta sessió, es demanarà als infants què recorden sobre aquest seguit d'obres. Molt probablement, els nens i nenes recordin l'episodi en què Klein marxà amb un quadre sobre el cotxe cap a Niça. Amb aquest pretext, es farà la reflexió que, en aquesta sèrie d'obres, l'artista pretenia plasmar com la natura és capaç de modificar qualsevol cosa de l'entorn i, moltes vegades, aquests canvis són impredecibles i, incontrolables. A continuació, es projectarà un vídeo on es mostra, precisament, com les condicions meteorològiques poden modificar una peça artística. Es tracta d'un clip d'Evangelos Papapostolou per a la performance "Klein", presentada el 2006 a Grècia.

La segona activitat s'anomena "Parelles Cosmogòniques". Per desenvolupar-la, els infants es col·locaran per parelles i se'ls demanarà que s'imaginin estan envoltats de natura. La mestra començarà donant el nom d'un element que es pot trobar a la natura, el qual serà representat en forma d'estàtua per un dels dos membres. A continuació, l'altra persona jugarà el rol d'agent meteorològic, modificant i incidint en l'element natural, és a dir, en l'estàtua que havia creat la seva parella. Alguns exemples de "Parelles Cosmogòniques" són:

- Arbre i vent
- Sorra i pluja
- Flor i calabruix
- Fulles i pluja

Els alumnes podran intercanviar-se el rol cada vegada i, fins i tot, canviar els agrupaments si es considera oportú. L'objectiu d'aquesta activitat és demostrar que,

moltes vegades, la natura incideix en el món que ens envolta i d'això en pot sorgir art. D'acord amb les idees de Klein, el canvi és art en si mateix.

La tercera part d'aquesta sessió s'inspira en el taller de Ben Samocha, «Art in the Barn» (2017), i consisteix a fer una visita al bosc acompanyats de materials per pintar respectuosos amb la natura. Abans de començar amb l'activitat, els infants observaran l'entorn, les formes de la natura, els colors, i els possibles materials que podrien fer servir per al seu art. En un espai diàfan del bosc, disposarem un llençol blanc i l'alumnat, fent servir elements del bosc, farà les seves pròpies creacions. De nou, es demanarà que tractin de ser fidels a aquells trets definitoris de cadascú. De la mateixa manera, tal com feia Klein, s'hauran d'adaptar a les condicions meteorològiques i, si el vent fa caure un pot de pintura, allò formaria part integrada de l'obra final, per exemple. Aquesta manera d'entendre l'imprevisible ajuda al fet que els infants aprenguin a gestionar la frustració i autocontrolar-se.

Per acabar la sessió, els nens tornaran a classe, utilitzant el passeig de tornada com a moment per reflexionar sobre la tasca feta.

Cal remarcar que, com en la sessió anterior, aquesta sessió s'enregistrarà en vídeo amb dos propòsits: d'una banda, s'usarà com a material expositiu en la Sessió 7 i, d'altra banda, com a evidència del procés d'ensenyament-aprenentatge dels infants. En aquest cas, la mestra documentarà el procés amb la càmera en mà a la vegada que compleix amb el seu rol d'acompanyant i guia en el procés creatiu.

▸ **Temporització:** 2 hores

▸ **Materials i recursos**

- Conte: *Yves Klein Painted Everything Blue and Wasn't Sorry*, de F. Gilberti.
- Vídeo - "Cosmogony (2006)": <https://youtu.be/9SAJmnnvxDjQ>
- Elements de la natura, que esdevenen estris per pintar
- Pintura: guaix o Natural Earth Paint
- Ordinador i projector
- Càmera de vídeo

3.5.7. SESSIÓ 7. EXPOSEM I VALOREM LES NOSTRES CREACIONS

› *Objectiu de la sessió*

- Visualitzar les produccions artístiques generades per a avaluar l'experiència.

› *Continguts que es treballen*

Àrees	Contingut
Educació artística	Reflexió sobre la pròpia pràctica creativa i la dels companys.
	Observació i anàlisi de les creacions artístiques pròpies i alienes.
	Identificació dels trets característics d'Yves Klein a través de les produccions artístiques realitzades.
Llengua catalana i literatura	Participació activa durant els moments de posada en comú
	Expressió oral i per escrit de les opinions sobre les obres pròpies i alienes. Ús d'arguments per raonar les opinions.

› *Desenvolupament de la sessió*

L'última sessió d'aquesta proposta didàctica esdevé un espai de trobada entre els infants i les seves creacions per tal que les observin i valorin.

Primerament, es durà a terme una experiència semblant a la d'acudir a una galeria d'art o a un museu. En aquest sentit, l'aula d'educació artística es converteix en una exposició de les obres que els infants han anat produint durant el transcurs de tota la proposta. S'exposaran les següents peces:

1. Paper continu fet col·lectivament - "El joc de pintar" - Sessió 1
2. Llenç individual - "M'expresso" - Sessió 4
3. Llenç grupal - Reinterpretació de les Antropometries de Klein - Sessió 5
4. Llençol col·lectiu - Reinterpretació de les Cosmogonies de Klein - Sessió 6
5. Videomuntatge de la Sessió 5 amb imatges extreteres de la gravació de la sessió
6. Videomuntatge de la Sessió 6 amb imatges extreteres de la gravació de la sessió

Aquesta mena de sala d'exposicions s'haurà preparat per endavant perquè, quan els nens arribin a l'aula, tinguin la sensació que es troben en un espai nou. Igualment, pretén esdevenir un lloc de trobada perquè els infants observin les seves creacions i les dels seus companys, les comentin, en reflexionin, es vegin a ells mateixos durant el procés a través dels vídeos, etc. Per tant, durant els primers deu minuts de la sessió, els nens i nenes s'asseuran en rotllana i la mestra els explicarà en què s'ha convertit l'aula i

quin és el seu propòsit: visualitzar les produccions artístiques generades per a avaluar l'experiència (setè objectiu de la proposta). A continuació, es deixarà temps lliure perquè cadascú recorri l'espai com li sembli oportú, observant cadascuna de les peces individuals i col·lectives en silenci. Un cop feta aquesta observació autònoma i lliure d'idees externes, es farà una primera posada en comú amb tota la classe. Es farà una pregunta oberta de la qual sorgiran les reflexions: “Quines sensacions heu experimentat després d'explorar les vostres creacions i les dels vostres companys i companyes?”.

Seguidament, es deixarà una altra franja de temps perquè l'alumnat faci el mateix que ha fet anteriorment, però, aquesta vegada, podent parlar amb la resta. La mestra també es passejarà per l'aula, formant part de les converses espontànies que sorgeixin. De nou, el període d'exploració col·lectiva de les obres acabarà amb una pregunta oberta per reflexionar sobre el procés: “Què heu après després d'haver comentat les obres amb els companys i companyes?”. De les reflexions que sorgeixin es pretén que apareguin els següents temes:

- Els trets definitoris d'un mateix
- Les impressions personals després d'haver assistit a l'exposició
- Les sensacions durant el transcurs de la proposta

Finalment, cada infant complimentarà un qüestionari d'autoavaluació on es demanaran aquestes qüestions i altres de forma més concreta.

Com en les Sessions 6 i 7, aquesta dinàmica s'enregistrarà amb la intenció que la mestra tingui la possibilitat de veure i escoltar les intervencions dels infants. Així doncs, aquest material formarà part de l'observació indirecta. També es podrà utilitzar el material en una futura exposició per a les famílies i la resta de la comunitat educativa, si es considera pertinent.

› **Temporització:** 2 hores

› **Materials i recursos**

- Produccions artístiques generades en les sessions anteriors
- Qüestionari d'autoavaluació - “Què he après amb Klein?”: [vegeu [Annex 15](#)]
- Estris per escriure: llapis i goma

3.6. AVALUACIÓ

L'avaluació serveix per valorar l'assoliment dels aprenentatges promoguts durant la proposta didàctica. De la mateixa manera, aporta informació sobre el funcionament d'aquesta i, per tant, és una oportunitat per formular propostes de millora de cara a una futura aplicació. A més a més, cal tenir en compte les implicacions de l'avaluació. Històricament, s'ha entès com a sinònim d'atorgar una nota numèrica a la feina feta per l'alumne. Per contra, com exposa Neus Sanmartí a l'entrevista per *El diari de l'educació* (2017), això no té sentit si no sabem - i, sobretot, si l'infant no sap - el significat d'aquell el nombre en relació amb el seu aprenentatge.

Tenint en compte aquests fets, resulta necessari que durant «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein» es dugui a terme una avaluació holística amb el doble objectiu de, d'una banda, valorar el procés d'ensenyament-aprenentatge de cada alumne, així com la seva motivació i predisposició amb relació a les diferents dinàmiques proposades i, d'altra banda, regular el desenvolupament de la proposta didàctica (Sanmartí i Jorba, 1994, pp. 2-10). Per fer-ho, es recollirà informació a través de diferents evidències d'aprenentatge que després s'analitzaran partint dels criteris d'avaluació i els estàndards d'aprenentatge establerts.

En la següent taula es posen de manifest els diferents criteris d'avaluació que es tindran en compte per valorar l'assoliment dels objectius establerts al principi de la proposta didàctica [vegeu *3.2. Objectius i competències*]. Igualment, cadascun dels ítems es vincula amb allò que aprendrà l'alumnat durant el procés, parant especial atenció a aquest més que als resultats. Finalment, en la mateixa taula es relacionen els criteris d'avaluació i els estàndards d'aprenentatge avaluable amb els presentats al Currículum d'Educació Primària de les Illes Balears² (Conselleria d'Educació de les Illes Balears, 2014). Com que es tracta d'una proposta didàctica englobada dins l'àrea d'educació plàstica, s'abordaran criteris específics del bloc 2 d'expressió artística. De tota manera, no podem oblidar el caràcter transversal de la proposta. Durant el seu desenvolupament es tracten continguts d'altres àrees com l'educació física o l'àrea de llengua catalana i literatura, fet pel qual també s'adreçaran criteris d'avaluació específics per a aquestes àrees.

---

² Conselleria d'Educació de les Illes Balears. (2014). *Decret 32/2014 de 18 de juliol, pel qual s'estableix el currículum de l'educació primària a les Illes Balears*. Illes Balears: BOIB, núm. 97. https://intranet.caib.es/sites/curriculum/ca/educacia_primaria/

AVALUACIÓ			
Àrea	Criteris d'avaluació	Estàndards d'aprenentatge	Criteris d'avaluació curriculars
Educació artística	Desenvolupar l'expressió plàstica	<ul style="list-style-type: none"> - Utilitza diferents moviments corporals per aconseguir varietat d'empremtes. - Intervé en l'obra amb diferents parts del cos. - Realitza empremtes d'intensitat variada. - Experimenta amb els colors i els materials oferits - Transcendeix el realisme visual. 	Bloc 2. Criteri d'avaluació 3
	Desenvolupar la creativitat	<ul style="list-style-type: none"> - Explora les possibilitats creatives del seu cos. - Investiga sobre els trets definitoris propis i els aplica a les seves produccions artístiques. 	Bloc 2. Criteri d'avaluació 2
		<ul style="list-style-type: none"> - Reinterpreta les obres d'Yves Klein aportant una visió personal. 	Bloc 2. Criteri d'avaluació 6
Llengua catalana i literatura	Desenvolupar l'expressió lingüística	<ul style="list-style-type: none"> - Utilitza arguments per expressar idees i opinions personals, oralment i per escrit. - Participa activament en les situacions comunicatives que sorgeixen. 	Bloc 1. Criteri d'avaluació 1
		<ul style="list-style-type: none"> - Comprèn els textos orals que es presenten i n'extreu la informació important. 	Bloc 2. Criteri d'avaluació 2
		<ul style="list-style-type: none"> - Redacta descripcions de forma coherent i d'acord amb la realitat. 	Bloc 3. Criteri d'avaluació 2
Educació física	Desenvolupar l'expressió corporal	<ul style="list-style-type: none"> - Utilitza el cos per expressar-se, explorant les seves possibilitats. - Expressa les emocions i sentiments a través de moviments corporals controlats, que es plasmen en les peces artístiques. 	Bloc 3. Criteri d'avaluació 1

Les evidències emprades per avaluar els ítems de la taula anterior són els següents:

1. Observació directa
2. Observació indirecta a través de les gravacions de les sessions
3. Intervencions orals
4. Materials escrits extrets de les diferents sessions
  - 4.1. Sessió 2. Preguntes i respostes de comprensió del conte de F. Gilberti
  - 4.2. Sessió 3. Fitxa - “Qui soc jo segons els meus companys?”: [vegeu Annex 11]
  - 4.3. Sessió 3. Qüestionari - “Qui soc jo?”: [vegeu Annex 12]
  - 4.4. Sessió 7. Qüestionari d’autoavaluació - “Què he après amb Klein?”: [vegeu Annex 15]
5. Produccions artístiques
  - 5.1. Sessió 1. Paper continu fet col·lectivament - “El joc de pintar”
  - 5.2. Sessió 4. Llenç individual - “M’expresso”
  - 5.3. Sessió 5. Llenç grupal - Reinterpretació de les Antropometries de Klein
  - 5.4. Sessió 6. Llenç col·lectiu - Reinterpretació de les Cosmogonies de Klein

L’observació tant directa com indirecta i les intervencions orals s’avaluarà tenint en compte els criteris d’avaluació i estàndards d’aprenentatge presentats anteriorment. De tota manera, cal remarcar que l’avaluació es farà des d’un punt de vista qualitatiu tenint en compte el nivell d’assoliment dels objectius de cadascun dels alumnes i considerant les condicions particulars de cadascú, així com el seu nivell d’implicació en la proposta didàctica i la seva motivació.

Pel que fa a les produccions escrites, serviran per valorar les habilitats lingüístiques de l’alumnat, així com la seva capacitat reflexiva i l’habilitat per plasmar per escrit el desenvolupat de forma pràctica en els treballs artístics. Finalment, les produccions artístiques també s’avaluaran qualitativament, donat que no es pot valorar quelcom que surt de forma natural i espontània d’un mateix. De fet, una de les bases de la proposta didàctica és la no-intervenció per part del mestre o els companys i companyes en les produccions artístiques que sorgeixen, llevat que es demani l’ajuda de forma específica. Així doncs, es farà una valoració de les produccions d’acord amb els criteris presentats en la taula, els quals s’explicitaran als infants oralment en les sessions abans de començar cadascuna de les peces, tant individuals, com col·lectives, com grupals. De la mateixa manera, el qüestionari d’autoavaluació final que complimentarà cada infant ajudarà a aquest propòsit.

4. CONCLUSIONS

El present Treball de Final de Grau s'inicia amb un recorregut des del sorgiment de dibuix infantil fins a la crisi creativa dels nou anys, la qual s'analitza detingudament. Des de l'escola primària es pot abordar la dificultat dels infants per assolir el realisme visual des de dues perspectives. La primera possibilitat és ensenyar les tècniques necessàries per aconseguir representar els objectes de l'entorn de forma fidel a la realitat, mentre que la segona és apropar-los a altres registres alternatius al realisme visual. Partint d'aquest pretext, prenem com a referència Yves Klein, la seva trajectòria artística i les seves implicacions dins l'escola primària per apropar a l'alumnat la possibilitat d'entendre l'art conceptual i abstracte com a forma d'expressió. Gràcies als dos camins que es dibuixen dins el marc teòric, es dissenya una proposta didàctica que pretén, precisament, que els infants retornin als inicis del seu art; quan els mateixos moviments corporals es convertien màgicament en traços i, més tard, en dibuixos.

Yves Klein esdevé l'artista-guia de la proposta, de manera que s'explora la seva vida i les peces més significatives per a després reinterpretar-les a la vegada que els nens s'exploren a ells mateixos, desenvolupen la seva autoconcepció i aborden noves formes d'entendre l'art i expressar-se. En aquest sentit, se segueix la concepció constructivista de l'ensenyament, on l'infant esdevé el protagonista i responsable del seu propi procés d'ensenyament-aprenentatge. Igualment, es tracta d'una proposta significativa i funcional que treballa diferents àrees de forma transversal. Encara que l'àrea principal que engloba «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein» és l'educació artística i plàstica, es tracta d'una proposta multidisciplinària, ja que inclou continguts de llengua catalana i educació física. Igualment, s'aborden els continguts i objectius de forma competencial. El disseny de les diferents sessions permet que l'alumnat interactuï amb els companys a la vegada que desenvolupa l'autoconeixement i la consciència corporal.

Un dels fets destacables de la proposta és que els nens i nenes fan feina autònomament en la col·lectivitat del grup en moltes de les sessions. En algunes d'aquestes, tenen un llenç propi on creen la seva obra, convivint en l'espai amb altres companys i companyes, però en altres sessions, les seves produccions individuals formen part de quelcom més gran que pertany a tot el grup-classe, com és el cas de l'obra resultat de la sessió centrada en les Cosmogonies, per exemple. En altres sessions, els nens treballen grup i es veuen obligats a prendre decisions conjuntes de cara a la seva obra d'art. A

més a més, la disposició de l'espai és clau per a «Retorn als orígens de la mà d'Yves Klein», donat que permet aquesta convivència entre la individualitat i la col·lectivitat sense imposicions espacials. Tothom té un lloc propi on sentir-se còmode i expressar-se, explorant les possibilitats del seu cos a través de l'art.

En conclusió, es considera que l'actual document és una mostra dels continguts apresos durant tota la carrera i, a la vegada, compleix els objectius presentats al principi d'aquest [vegeu *1.1. Intencionalitat*]. En aquest sentit, s'explora la trajectòria artística d'Yves Klein i s'aprofundeix en la crisi creativa dels nou anys per dissenyar una proposta didàctica que permet que els nens i nenes de quart de primària treballin la seva creativitat a través de l'art abstracte. Malauradament, haguera estat òptim posar en pràctica la proposta didàctica dissenyada en un centre d'educació primària. La possibilitat de portar-la a terme en un grup de quart de primària ens permetria observar les reaccions dels infants, detectar-ne les febleses i, consegüentment, millorar aquells aspectes de la proposta que no funcionen com s'esperava. En poques paraules, seria una oportunitat per valorar i avaluar el funcionament de la proposta de forma global.

5. LLISTAT DE REFERÈNCIES

5.1. BIBLIOGRAFIA

- Arnheim, R. (2013). *Arte y percepción visual. Psicología del ojo creador* (2ª ed.). Alianza.
- Barbe-Gall, F. (2009). *Com parlar d'art als infants*. Editorial Nerea.
- Barbe-Gall, F. (2015). *Cómo hablar de arte del siglo XX a los niños. Del arte moderno al contemporáneo*. Editorial Nerea.
- Díaz, C. (1986). *La creatividad en la expresión plástica. Propuestas didácticas y metodológicas*. Narcea.
- Edwards, B. (1979). *Drawing on the right side of your brain*. Guild Publishing.
- Edwards, B. (2011). *Nuevo aprender a dibujar con el lado derecho del cerebro: Un curso que potencia la creatividad y la confianza creativa*. Urano.
- Gilberti, F. (2019). *Yves Klein painted everything blue and wasn't sorry*. Phaidon.
- Guasch, A. M. (2003). Capítulo tercero. Formas de arte procesual II. El arte del cuerpo. Dins *El arte último del siglo XX. Del posminimalismo a lo multicultural*. (pp. 81-115). Alianza Forma.
- Kellogg, R. (1987). *Análisis de la expresión plástica del preescolar*. Cincel-Kapelus.
- Klein, Y. (1969). *Yves Klein 1928 - 1962*. Union Centrale des Arts Décoratifs.
- Klein, Y. (2017). La superación de la problemática del arte. Dins *Yves Klein - Retrospectiva*. Fundación Proa.
- Kosuth, J. (2017). *Colour in Contextual Play – An installation by Joseph Kosuth*. Nero.
- López, I. (2014). Yves Klein en Madrid. La fragua de un artista. *Anales de Historia del Arte. Esp. Diciembre* (24), 219-236. http://dx.doi.org/10.5209/rev_ANHA.2014.v24.48702
- Lowenfeld, V. (1973). *El niño y su arte*. Kapelus.
- Lowenfeld, V., i Brittain, W. L. (1980). *Desarrollo de la capacidad creadora* (2ª ed.). Kapelus.
- Luquet, G. H. (1981). *El dibujo infantil*. Médica y Técnica.
- McEvelley, T. (1994). Yves Klein conquistador del vacío. *3ZU: Revista d'arquitectura*, 2.
- Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía (1995). *Yves Klein*. [Arxiu PDF]. https://www.museoreinasofia.es/sites/default/files/exposiciones/folletos/1995008-fol_es-001-yves-klein.pdf

- Pastor, C. A., Sánchez, J. M., i Zubillaga, A. (2014). *Diseño Universal para el aprendizaje (DUA)*. http://www.educadua.es/doc/dua/dua_pautas_intro_cv.pdf
- Rapp, M. A. (2017). Yves Klein. *Salem Press Biographical Encyclopedia*.
- Sanmartí, N. i Jorba, J. (1994). Ensenyar/aprendre i avaluar: dos processos indestriables. *Perspectiva Escolar*, (183), 2-10.
- Sefchovick, G. i Waisburd, G., (1985). *Hacia una pedagogía de la creatividad. Expresión plástica*. Trillas.
- Stern, A. (2020). *Del dibujo infantil a la semiología de la expresión* (3ª ed.). Samaruc.
- Stich, S. (1994). *Yves Klein*. Hatje Cantz.
- Weitemeier, H. (2001). *Klein*. Taschen.
- Wilson, B. i Wilson, M. (1982). The persistence of the perpendicular principle: why, when and where innate factors determine the nature of drawings. *Review of Research in Visual Arts Education*, 8 (1), 1–18.
- Wilson, B., Hurwitz, A. i Wilson, M. (2004). *La enseñanza del dibujo a partir del arte*. Paidós.

5.2. WEBGRAFIA

- Baudoin, X. (19/07/2009). *Yves Klein Les Anthropométries Live*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. <https://youtu.be/dyOm2c815fQ>
- Chanel, M. (17/02/2019). *Astor Piazzolla Greatest Hits // Best Songs Of Astor Piazzolla // Astor Piazzolla Live 2019*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. <https://youtu.be/Ux95YdBeAhE>
- Conselleria d'Educació de les Illes Balears. (2014). *Decret 32/2014 de 18 de juliol, pel qual s'estableix el currículum de l'educació primària a les Illes Balears*. Illes Balears: BOIB, núm. 97. https://intranet.caib.es/sites/curriculums/ca/educacia_primaria/
- Conselleria d'Educació de les Illes Balears. (2016). *Ordre del conseller d'Educació i Universitat de 23 de maig de 2016 per la qual es modifica l'Ordre de la consellera d'Educació, Cultura i Universitats de dia 21 de juliol de 2014 per la qual es desplega el currículum de l'educació primària a les Illes Balears*. Illes Balears: BOIB, núm. 65. <https://www.caib.es/eboibfront/ca/2016/10493/580608/ordre-del-conseller-d-educacio-i-universitat-de-23>
- Fundación PROA. (s.d.). *La superación de la problemática del arte, por Yves Klein*. <http://proa.org/esp/exhibicion-proa-yves-klein-retrospectiva-textos.php#13>
- Klein, Y. (s.d.). *Yves Klein*. <http://www.yvesklein.com/en/bio>

- Lumare, A. [Segni Mossi]. (17/09/2021). *Segni Mossi, at HundrED*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. <https://youtu.be/YA0zmBRBUVg>
- Nostalghia Theater Co. (03/02/2021). *Cosmogony (2006)*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. <https://youtu.be/9SAJmnvxDjQ>
- Rodríguez, P. (11/01/2017). Neus Sanmartí: “Si sabem que l’alumne aprèn, la nota és el de menys”. *El diari de l’Educació*. <https://diarieducacio.cat/neus-sanmarti-si-sabem-que-lalumne-apren-la-nota-es-el-de-menys/>
- Samocha, R. (2017). *Art in the Barn – Workshop with Ram Samocha*. <https://drawtoperform.com/children/>
- Santorio, M. (27/11/2011). *PINA - "Seasons march" clip - amazing movie for Pina Bausch by Wim Wenders!*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. <https://youtu.be/XTGdeGY2YRU>
- Segni Mossi. (2015). *Segni Mossi. About us*. <https://www.segnimossi.net/en/about.html>
- Stern, A. (2022). *El Closlieu. Un espacio específico para estimular y proteger la emergencia de la Formulación*. <https://arnostern.com/the-closlieu/?lang=es>
- Office of Community Engagement. (27/10/2021). *Tony Orrico Profile Video (GWAC)*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. https://youtu.be/L_rEU9lOfvw
- Orrico, T. (s.d.). *Penwald Drawings*. <https://tonyorrico.com/penwald-drawings/>
- Palser, M. (05/03/2017). *MarkMaking/Moving – Workshop with Marega Palser*. <https://drawtoperform.com/children/>
- Wainwright, L. S. (02/06/2021). *Yves Klein. Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Yves-Klein>

5.3. LLISTAT D’OBRES

- Klein, Y. (1955). *Expression de l'univers de la couleur mine orange*. París: The Estate of Yves Klein.
- Klein, Y. (1957a). *Paint Roller*. París: The Estate of Yves Klein.
- Klein, Y. (1957b). *Untitled Blue Sponge Relief*. París: The Estate of Yves Klein.
- Klein, Y. (1958). *The Specialization of Sensibility in the Raw Material State of Stabilized Sensibility - exhibition of The Void*. París: The Estate of Yves Klein.
- Klein, Y. (1960a). *ANT 57. Monique*. París: The Estate of Yves Klein.
- Klein, Y. (1960b). *Cosmogonie sans titre*. París: Succession Yves Klein.

Klein, Y. (1960c). *Grand Monopink*. Louisiana: Louisiana Museum of Modern Art.

Klein, Y. (1960d). *Monogold "Âge d'or"*. Paris: Succession Yves Klein.

Klein, Y. (1960e). *Vent Paris-Nice*. Paris: Succession Yves Klein.

Klein, Y. (1961). *Peinture de Feu sans titre*. Paris: Succession Yves Klein.

Klein, Y. (1962). *Relief Portrait of Martial Raysse*. Paris: The Estate of Yves Klein.

5.4. CRÉDITS FOTOGRAFICS

Hart, M. (s.d.). *Tony Orrico. 8 circles*. <https://tonyorrico.com/wp-content/uploads/2014/10/8-circles-800.jpg>

Peltier, L. (1959). *La forêt d'éponges et les bas-reliefs monochromes*. Paris: The Estate of Yves Klein.

Samocha, R. (2017). *Art in the Barn. Workshop with Ram Samocha*. <https://drawtoperform.files.wordpress.com/2018/02/01.jpg>

Segni Mossi. (s.d.). *Taller To draw, To fly*. https://www.segnimossi.net/images/to_draw_to_fly.jpg

Succession Yves Klein. (1961). *Mur de feu et colonne de feu*. Paris: The Estate of Yves Klein.

The Estate of Yves Klein. (1958). *Entrance of the Galerie Iris Clert during the opening of the "Void" exhibition*. Paris: The Estate of Yves Klein.

The Estate of Yves Klein. (1960). *Presentation of the "Anthropométries de l'Époque Bleue" at the Galerie Internationale d'Art Contemporain*. Paris, The Estate of Yves Klein.

6. ANNEXOS

6.1. ANNEX 1. GARGOTS BÀSICS UNIVERSALS

LOS GARABATOS BASICOS

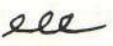

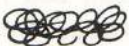

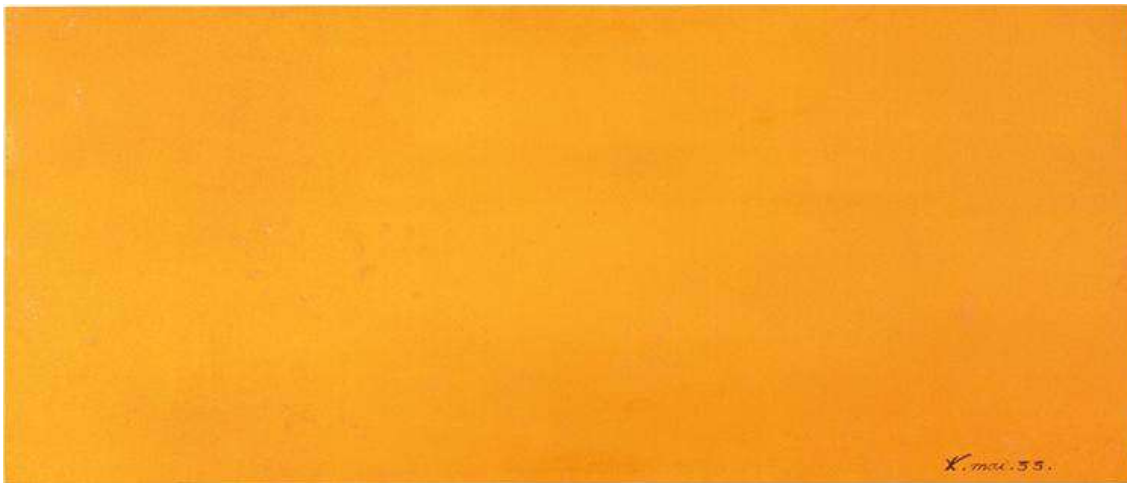
Garabato 1		punto
Garabato 2		línea vertical sencilla
Garabato 3		línea horizontal sencilla
Garabato 4		línea diagonal sencilla
Garabato 5		línea curva sencilla
Garabato 6		línea vertical múltiple
Garabato 7		línea horizontal múltiple
Garabato 8		línea diagonal múltiple
Garabato 9		línea curva múltiple
Garabato 10		línea errante abierta
Garabato 11		línea errante envolvente
Garabato 12		línea en zigzag u ondulada
Garabato 13		línea con una sola presilla
Garabato 14		línea con varias presillas
Garabato 15		línea espiral
Garabato 16		círculo superpuesto de línea múltiple
Garabato 17		círculo con una circunferencia de línea múltiple
Garabato 18		línea circular extendida
Garabato 19		círculo cortado
Garabato 20		círculo imperfecto

Fig. 6. Gargots Bàsics Universals. Font: Kellogg, 1987

6.2. ANNEX 2. EXPRESSION DE L'UNIVERS DE LA COULEUR MINE ORANGE

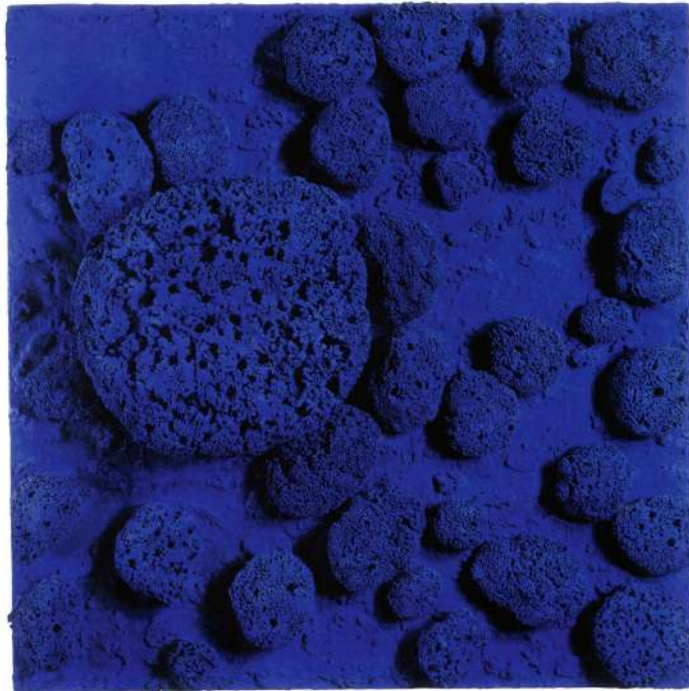

Fig. 7. Expression de l'univers de la couleur mine orange. Font: Klein, 1955

6.3. ANNEX 3. EL MITJÀ COM A OBRA D'ART EN L'ÈPOCA BLAVA

Fig. 8. Untitled Blue Sponge Relief. Font: Klein, 1957b

Fig. 9. Paint roller. Font: Klein, 1957a

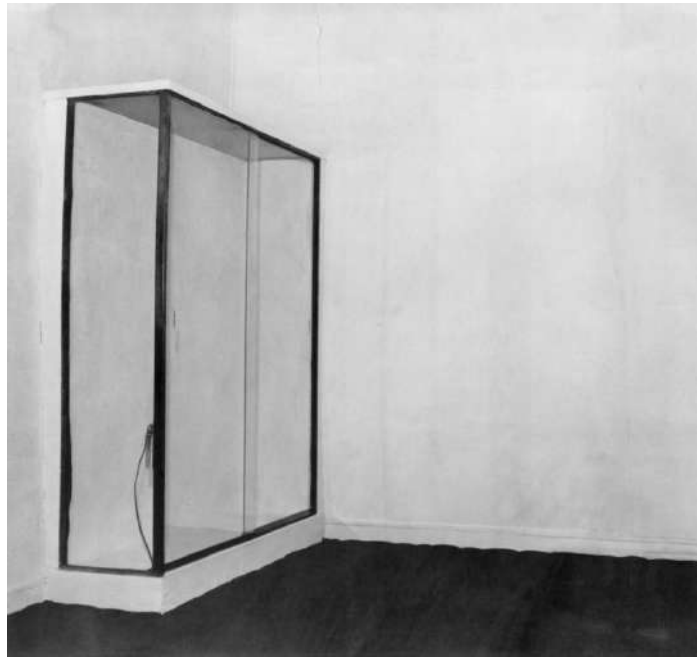

6.4. ANNEX 4. LE VIDE - GALERIA IRIS CLERT

Fig. 10. Entrada a la Galeria Iris Clert durant la inauguració de «Le Vide». Font: The Estate of Yves Klein, 1958

Fig. 11. The Specialization of Sensibility in the Raw Material State of Stabilized Sensibility. Font: Klein, 1958

**6.5. ANNEX 5. LA FÔRET D'ÉPONGES ET LES BAS-RELIEFS
MONOCHROMES**

Fig. 12. La forêt d'éponges et les bas-reliefs monochromes. Font: Peltier, 1959

6.6. ANNEX 6. ANTROPOMETRIES

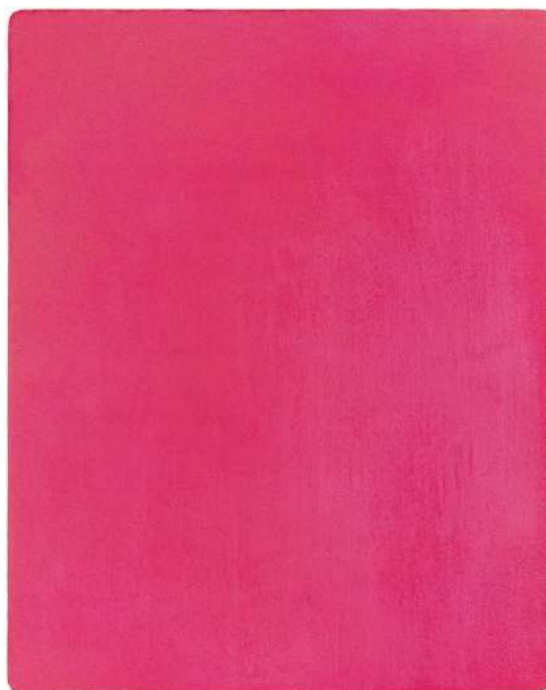

Fig. 13. ANT 57. Monique. Font: Klein, 1960a

Fig. 14. Presentació de «Antropometries de l'època blava». Font: The Estate of Yves Klein, 1960

6.7. ANNEX 7. MONOROSES I MONODAURATS

Fig. 15. Gran Monorosa. Font: Klein, 1960c

Fig. 16. Monodaurat «Âge d'Or». Font: Klein, 1960d

6.7. ANNEX 8. COSMOGONIES

Fig 17. Vent París - Niça. Klein, 1960e

Fig. 18. Cosmogonia sense títol. Fulles i joncs estampats. Klein, 1960b

6.8. ANNEX 8. PINTURES DE FOC

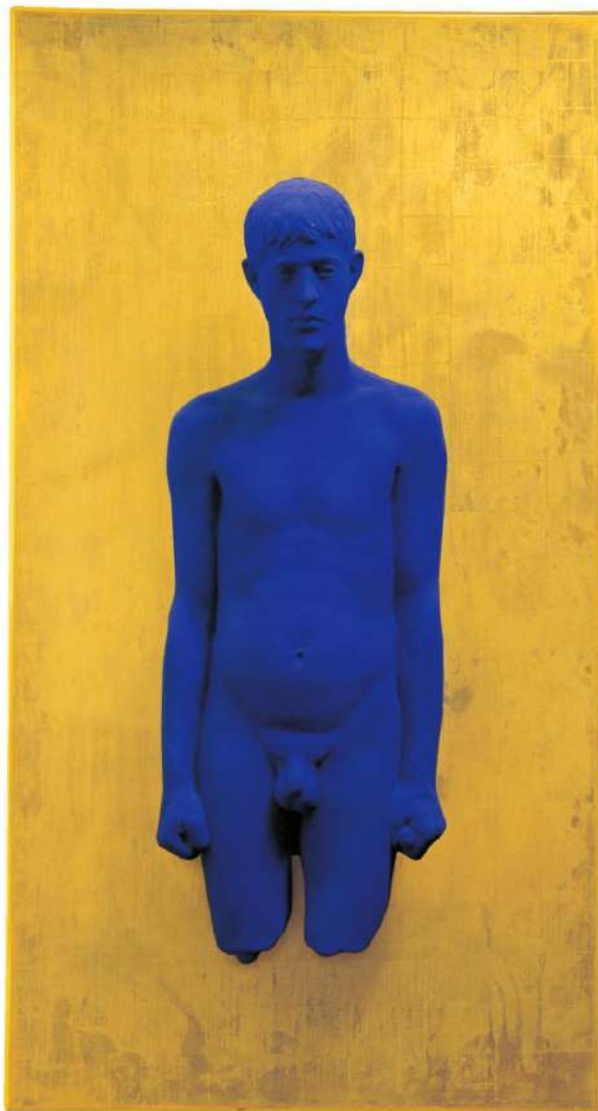

Fig. 19. Pintura de foc sense títol feta amb un mur de foc. Klein, 1961

Fig. 20. Mur de foc i columna de foc. Klein, 1961

6.9. ANNEX 9. RETRATS EN RELLEU

Fig. 21. Retrat en relleu de Martial Raysse. Klein, 1962

6.10. ANNEX 10. PRESENTACIÓ - QUI FOU YVES KLEIN?

Enllaç a la presentació “Qui fou Yves Klein?”:

https://www.canva.com/design/DAFDGZc7TBw/vtfY8zzGPhKnn_6At0pcUw/view?utm_content=DAFDGZc7TBw&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=publishsharelink

6.11. ANNEX 11. FITXA - QUI SOC JO, SEGONS ELS MEUS COMPANYS?

Enllaç a la fitxa “Qui soc jo, segons els meus companys?”:

https://www.canva.com/design/DAFDCPbugFQ/6Gp-2TpQR1EtY1u1iW3_EQ/view?utm_content=DAFDCPbugFQ&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=publishsharelink

6.12. ANNEX 12. QÜESTIONARI - QUI SOC JO?

Enllaç al qüestionari “Qui soc jo?”:

https://www.canva.com/design/DAFDCQ21ax0/vNhmMnMEHEhZBsUWuiqetw/view?utm_content=DAFDCQ21ax0&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=publishsharelink

6.13. ANNEX 13. TRADUCCIÓ: “YVES KLEIN LES ANTHROPOMÉTRIES LIVE”

“El pintor Yves Klein està preparat. La música dona emoció a l’esdeveniment. Aquestes models, que s’estan impregnant de pintura, són els pinzells humans que utilitzarà Klein per convertir la seva febre creativa en art.

Com ja haureu pogut intuir, el color preferit de Klein és el blau. Igualment, la seva forma preferida és el blau. De fet, el blau és la seva única forma i el seu únic color. Blau com les seves obres, venudes com pa beneït a París. Blau com l’esdeveniment al qual s’aproxima la nostra càmera. Aquest és considerat per molts de crítics com la màxima obra mestra de Klein i com qualsevol coneixedor seu podria endevinar, el blau resulta ser el color dominant.

Degotant de blau, els pinzells humans deixen les seves empremtes sobre el llenç mentre Klein les guia des de la distància amb l'energia del seu geni creatiu.

L'obra, que tinguérem el privilegi de documentar en totes les fases de la seva creació, està en venda per només quatre milions de francs.” (Baudoin, 2009)

Traducció del vídeo de YouTube de Baudoin (2009), extret de la pel·lícula “Mondo Cane”, produïda l'any 1960.

6.14. ANNEX 14. PRESENTACIÓ - ANTROPOMETRIES

Enllaç a la presentació “Antropometries”:

https://www.canva.com/design/DAFDHqKIM5w/jcgMGS3ZKu3ZvjYwvv2GWQ/view?utm_content=DAFDHqKIM5w&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=publishsharelink

6.15. ANNEX 15. QÜESTIONARI D'AUTOAVALUACIÓ - QUÈ HE APRÈS AMB KLEIN?

Enllaç al qüestionari d'autoavaluació “Què he après amb Klein?”:

https://www.canva.com/design/DAFDN93t_0c/9Evm01-HduXC02I7kdJava/view?utm_content=DAFDN93t_0c&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=publishsharelink